Kirke og Kultur

Indhold:

Redaktør: EIVIND BERGGRAV

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juni og august. Abonnement kr. 10,oo pr. aar. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B.

HEFTE 2 FEBRUAR 1920 27. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI, JOHANNES BJØRNSTAD. KR.A

KRISTENDOMMEN OG OVERGANGS-ALDEREN.

Af *Gunner Engberg.*

I.

Søren Kierkegaard fortæller et sted, at som skolediscipel skrev han engang en stil og beviste sjælens udødelighed. Stilen blev meget rost og oplæst af læreren og bragte sin forfatter en udmærket karakter. «Desværre,» siger han saa om sig selv senere, «kan jeg nu ikke føre et eneste bevis for sjælens udødelighed!»

Jeg maa ofte tænke, med et smil, paa dette lille træk, — ogsaa naar jeg her giver mig i lag med at opstille regler for, *hvorledes den religiøse vækkelse sker i de unge aar.* Ganske vist har jeg aldrig ment, at man en-to-tre kunde forklare den slags; men det bliver mig i almindelighed med aarene vanskeligere at opstille regler i aandelige spørgsmaal. Man kan sommetider have lyst til at sige: Jeg ser ikke andet end lutter undtagelser! Hvert enkelt tilfælde er jo noget helt for sig!

Imidlertid mener jeg dog nok, man kan samle en del af de tilfælde, man har kendt, i visse grupper. At disse gaar over i hinanden, paa flere maader, er det overflødigt at fortælle den kyndige.

Vi slutter alle mere eller mindre hurtigt fra os selv, naar vi tænker paa, hvorledes det vel gaar andre. Vi er nødt til at bruge vore egne oplevelser som en art vejledning i det ukendte land: andres sjæleliv. Alligevel vil jeg advare imod, at man slutter fra sig selv uden at øve kritik.

Som student har jeg ikke sjældent hørt taler, hvorunder jeg maatte tænke: «Hvis det gik saadan til, saa kom mine venner iblandt haandværkerne ikke med, og næppe heller een af ti kvinder». Det gik heller ikke saadan til, undtagen for de «intellektuelle naturer», hvortil taleren hørte.

Der er udpræget harmoniske naturer, Folk, i hvem alting synes at vokse stille, at «ske groende». Disse harmoniske naturer har den

vanskelighed, at de kan ofte ikke ret godt taale at andre er anderledes. De forarges over den megen støj og de store spring, som andre gør. De kalder det «usundt». Men de har uret.

Lige omvendt kan man af og til høre en, som selv i udpræget grad hører til de uharmoniske naturer, tale som om han forudsatte, at alle andre var ligesaa sprængte som han selv. Der kan tales saadan om kristendom, at det lyder, som om den kun var for de ufromme!

Sandheden er jo, at Guds mange børn er meget forskjellige. Frelseren er kun een, og den snævre vej kun een; men det, vi føler og tænker, er meget forskjelligt.

Jeg skriver i dette stykke ikke stort om evangeliet («det objektive»), men meget om det psykologiske, om den jordbund af følelser og tanker og viljetilskyndelse, hvori evangeliet slaar rod («det subjektive»). Hvorledes gaar det til, naar det religiøse liv vaagner til selvbevidsthed i ungdomsaarene?

Vi skal ikke tænke meget paa de enkelte tilfælde, hvor særlige, ydre forhold gav anledning til, at man gav sig til at lede efter Gud. Det kunde f. eks. komme af hjemvé. Der er mange, som er begyndt at bede paa en anden maade end før, fordi de længtes. Andre gik til Gud, da sygdom og død besøgte det kære hjem. Jeg ved mere end en, hvem mors død blev paa den maade til velsignelse: hun gik ind bag forhænget, — og sønnen kunde ikke finde ro, før han fik vished for, at han skulde møde hende igjen.

Men den slags (mange) enkelte tilfælde lader vi ligge, og prøve at samle de øvrige *i fem grupper.*

A. Der er nogle, hos hvem den religiøse sans vaagner *i forbindelse med tvivl.*

Det er næppe videre mange iblandt de ganske unge. Tvivl er en sygdom. Det rødkindede og sunde er at være tillidsfuld. Det er barnligt, ligetil at tro. Men naar barndommen er ved at være forbi, er der dem, som har nær til tvivlen. De er mistroiske; de vil undersøge selv. «Tvivlen kommer lindt til orde: Er det rigtig stort, det store?»

Her kan nu den unge godt spørge sig selv: «Hvoraf kommer tvivlen?» Sommetider kan man nemlig finde tvivlens rod, og naar denne rykkes op, visner tvivlesygen. Tvivlen kan ofte have sin rod i synd. I saafald tror mennesket maaske, det er ham, der ikke

vil have med Gud at gøre; men det er samtidig en af Guds love, der fuldbyrder sig: at usalige er de urene af hjertet, thi de skal ikke se Gud. Gud skjuler sit ansigt, og det har sin — onde — grund.

Saaledes kan tvivlen f. eks. voldes af usandfærdighed. Gud skjuler sig, thi «sandhed i hjertedybet» har han lyst til. Eller tvivlen kan komme af aabenbar ulydighed. Gud gaar ud af vor horisont, naar vi hovmodigt gaar vor egen vej. «Gud staar de hoffærdige imod; de ydmyge giver han naade.»

Naar det hænger saaledes sammen med tvivlen, saa er den jo en straf, en følge af synd. Det er den ogsaa i de (allerfleste) tilfælde, hvor vi falder i tvivl, fordi vi har gjort *for lidt* ved vort gudsforhold. Gud har til daglig kun været os lidet virkelig; han har været os fjern. Nu gaar saa tvivlens sky for og skjuler ham fuldstændig for os.

Men enten nu det hænger saaledes sammen med tvivlen, eller denne har en uskyldig aarsag, saa gælder det, at der er ud af tvivl en dobbelt udgang: een til vantro (som vi ikke her skal følge), og een til tro, fra taagen ud i dagens lys.

Saaledes vaagner det religiøse liv hos nogle: igjennem kamp med tvivl.

B. Hos andre vaagner det igjennem *den ideale sans.*

Det er ikke alle ganske unge, som har det meget med syner og længsler imod det høje, med idealer. Netop i overgangsalderen, som jeg her tænker mest paa, alderen lige under 18 aar, er der somme, der næsten ikke er andet end krop; de kan være sløvede eller fulde af urolig vildskab, men synes tomme for aandelig sans.

Men der er andre, hvis higen gaar højt i de tidlige ungdomsaar, højt over det lave og over alle jordiske ting, ogsaa forbi alle mennesker. Far og mor er ikke længer uden fejl (desværre!); venner, som forgudes, skuffer kort tid efter. Intet kan staa for ynglingens kritik; han selv mindst af alt. Han begynder maaske i stor beundring, begejstret for enhver, hvem det er muligt at digte en glorie om. Han ender kanske med det gamle, at «intet er at beundre». Det kan i begge tilfælde være en ædel idealitet, som rører sig i hans sind og viser ham forbi de jordiske maal.

Lykkelig den ungdom, hvem Jesus Kristus da males levende for øje!

Disse unge bliver nemlig færdige med alle os andre; ingen af os kan staa maal. Men han kan. Aa, hvor det er smukt, naar et higende, ungt sind faar øje paa den herlige Jesus! Herom plejer vi at bruge ordene fra «Arnljot Gelline»:

Stundet han havde
til det største;
straks han saa det
gav han sig helt.

Der er dem, det gaar saaledes, og det er skønt. Ricards bøger, og Skovgaard-Petersens med, har gjort meget til at gøre Jesus herlig for idealt-sindede unge.

C. Der er nogle unge, som vækkes til at søge Gud *af angst for at gaa glip af det bedste.*

Første gang, jeg tænkte paa denne sjælstilstand hos børn, var vistnok, da jeg saa en dreng, som var nede at spille top, standse i legen og staa og se fortabt efter nabogadens drenge, som marcherede forbi med flag og sværd og tromme: han var udenfor!

Jeg mødte det samme i mit hjem, hvor en lille dreng kunde hulke saa bitterligt: «Jeg kom for silde,» hvis hans mor kom ind ad døren, inden han naaede ud at lukke op (el. lign.). Det er det samme her: at det smerter at blive tilbage, ikke at naa sin forventnings maal.

Poetisk har denne følelse fundet fint udtryk hos Poul Møller i licentiatens rørende skikkelse og «En gammen Pedant» i Rosenborg have.

Det er bittert at være udenfor, — at se ind til de andres juletræ — at se de andre køre i skoven — at se alle veninderne efterhaanden gaa op ad kirkegulvet. Der behøver ikke at være styg misundelse i denne smerte; det er tungt at føle sig udenfor.

Det er alle friske unges forventning at være med, «hvor livet farvet strømmer og aldrig mat sig slaar til ro .... ak, derom kun jeg drømmer .... om liv og daad og kæmpegang og alle de roser røde.»

Men se, nu i ungdomsbevægelsens tidsalder, da kan denne higen og forventning i unge sind hjælpe til, at sjælens religiøse længsler vaagner. «Jeg vil ogsaa med!» Hvis en ung pige ser 174 cykler langs en kirkegaardsmur — der var ungdomsgudstjeneste; — eller naar en ung mand fra sin plov ser de andre unge køre til ungdomsstevne, ser dem komme fra flere veje og slutte sig til og bestandig

kommer der nye flokke henad landevejen — eller naar en ung Københavner kommer til at overvære K. F. U. M.s gudstjeneste paa Grøndalssletten Kristi Himmelfartsdag .... saa er det ungdomsbevægelsen, som gaar forbi, og det kan ske, at den «drager en lang, usynlig traad af længsel efter sig,» at dens forbifart vækker i en ung den vilje: «Jeg vil ogsaa med!»

Unge vil ikke gaa glip af det bedste; og hvis de igennem os andre faar indtryk af, at livet med Gud er det bedste, saa kan deres vækkelse begynde der.

D. I fjerde gruppe samler jeg dem, om hvem jeg vilde sige, at det er *de unge aars følsomhed,* som er anledningen til, at de spørger efter Gud.

Det er ikke alle unge, hos hvem følelseslivet er stærkt. Hos nogle synes det tværtimod besynderlig afstumpet, i hvert fald en tid i opvæksten; de synes brutale og ynder at lade ligeglade. Stundom er det virkelig tilfældet, at en sælsom kulde hærger et før saa varmhjertet barn. (H. C. Andersen: Snedronningen). Til andre tider er kulden vistnok et skin; det hulker under isen.

Men oftest kendetegnes dog den tidlige ungdom ved sine stærke følelser og længsler. «Ulykkelig kærlighed» kan begynde meget tidligt, — og de voksne gør bedst i at gemme deres smil. Skuffede venskaber volder stor ve. Aftenrøde-stemninger kender vi alle, — og Welhaven («Tilhavs derude bag Helgelands skær») og Garborg («Det stig av hav eit alveland») har givet den længsel dejlige udtryk. Hvormange unge er der ikke ogsaa, som kender linjen: «Der, hvor solen gaar ned, bor din lykke». Har de hørt den sang sunget oftere end saa mange andre sange? Paa ingen maade. Men een gang hørt glemmes den linje ikke, hvis man lærer den som ung.

Nu, alle disse længsler fører mange unge til bøn, — og saa er jo ordskiftet i gang imellem sjælen og Gud.

— Der er en særlig form, hvorunder denne de unge aars følsomhed ogsaa nu og da ses at føre til Gud: Jeg tænker paa visse, forsagte sind, som *ængstes.*

Det er visse oversamvittighedsfulde folk, — som ham, der altid skulde tilføje: «tror jeg nok», naar han havde sagt noget; for det kunde jo være galt. «Er din far hjemme?» «Ja — tror jeg nok» .... for far gik ganske vist lige nylig ind i sin stue, og drengen legede i gangen; men far kunde jo — være gaaet ud af vinduet!! — Eller

hin lille pige, som af angst for at lyve lovede sig selv at ende hver samtale med at sige: «Hvis der er noget i det, jeg har sagt, som ikke er sandt, vil du nok tilgive mig.» Hun fik det ikke altid sagt, for det var saa flovt at sige det; saa græd hun af samvittighedsuro. Og fik hun det sagt — som slutning paa en lille passiar om vind og vejr! — saa blev hun flov over, hvad den anden vel maatte tænke, og da var hun ulykkelig af den grund.

Af den slags folk er der flere, end de kraftigt sunde tror.

Det gaar ligefra det næsten normale i lidt skrupulositet, til det sygelige (Jak. Knudsens «Angst»!) og helt ind i et meget almindelig sindssygdomsbillede: «Depression med tvangstanker».

Men saadanne overfølsomme sind, — de være sig lidet eller meget syge — skal til læge; og een er lægen over alle læger: hos ham har de grædt ud. «Og mangen falmet rosenkind og mangt et forvildet barnesind fik bod for nød og vaande.»

Er der noget, de følsomme unge trænger til, da er det fred, tryghed og fred; og i den dirrende hjertetilstand har mangfoldige rakt efter ham, der siger: «Kom hid til mig —»

E. Den sidste gruppe er dem, hvis vækkelse kommer igennem *oplevelsen av egen afmagt.*

Jeg tror, det er den største gruppe iblandt den mandlige ungdom — ligesom den forrige muligvis er den talrigste iblandt de unge kvinder. Paa den anden side véd jeg nok, der er adskillige unge, der aldeles ikke føler deres afmagt. Tværtimod, de er nogle farlige karle! Dette kan være en maske, et paataget væsen; men der er ogsaa en hel del, som oftere glæder sig i deres unge kraft, end sørger over deres afmagt. Dette kan forklares af deres glade ungdom og sundhed; men det kan ogsaa hænge sammen med, at de sætter sig for smaa maal! Naar man aldrig vil mere, end man kan, saa slipper man ganske vist for med smerte at opleve sin afmagt. «Den græd ej for guld, som aldrig guld ejede;» og den græd ikke over sin afmagt som altid var tilfreds med for lidet.

Men mange unge oplever afmagten som ungdomsaarenes største smerte. Det kan være i kamp med vanskelige, ydre forhold. Det kan ogsaa være i en længe frugtesløs karaktérkamp. Her bliver tingene ofte besværligere, end de burde være, paa grund af slette, sædelige forhold.

Men hvordan det nu end hænger sammen med strid og fald i de

unge aar — hos de ædleste naturer vil afmagtsfølelsen vistnok *altid* melde sig — saa er det givet, at det, som behøves, er kraft og tilgivelse. Alle trænger til det første; og de fineste sind føler stærkest trangen ogsaa til det sidste.

Men hvor skulde de gaa hen, de unge, uden til ham, som er forsoner for al synd og tillige «frelser og befrier».

Naar salmen «Hil dig, frelser og forsoner» synges av en ung forsamling saaledes at man aner personlig taknemlighed bag ved paaskestemningen, saa er disse unge vistnok oftest ført ind i oplevelsen ad denne vej: Han brækkede ikke det brudte rør og slukkede ikke den rygende tande.

Hvis nu dette — med disse fem tilstande af ungt sjæleliv — har saa nogenlunde sin rigtighed, saa forstaas det ogsaa let, hvorfor det er forskellige ting i kristendommen, forskellige sider av evangeliet, som især hilser de unge. Det skulde ikke betyde, at de vender ryg til, hvad de ikke forstaar, men at der er noget, de først forstaar og bedst forstaar, «forstaar med hjertet». Og hvad dette er, kommer an paa, hvem de unge er. Er det kristentroen som det faste — eller helten — eller kongen, der fører sit folk til det bedste? — Er det ham, der giver et uroligt sind hvile — eller som giver en afmægtig kraft og en stakkel tilgivelse?

Dette er ikke ligegyldigt! Den ene af de unge kan have saa langt dybere fat end den anden. Den, som har dybest fat, hos ham holder det (i almindelighed) længst. Jo løsere tilknytningen er, des lettere brister den — og vi mister mange mellem aar og dag, om hvem man kunde sige, at det religiøse liv var vaagnet, men de naaede ikke igennem til brud med selvet, til omvendelse.

Der er maaske nogle, der i saa fald ikke regner hele resten; alt eller intet, siger de.

Lad dem holde sig fra ungdommen! Iblandt børn og iblandt unge har de mest at gøre, der — som Jesus selv — kan glæde sig ved de ufærdige begyndelser og alt det, som først skal modnes til høsten.

Det vigtigste er altid, at man er i gang, ikke, hvor vidt man er kommen; at man *har faaet fat et sted,* ikke *hvor* man har faaet fat.

Men den vil være den bedste ungdomsarbejder, der samtidig med, at han ikke «foragter den ringe begyndelses dag», bestandigt tænker paa og beder om, at der hos de unge, som er i hans nærhed, maa komme «først straa, saa aks, saa fuldmodent korn i akset».

II.

Det var meget betydningsfuldt, da i slutningen av 90'erne Skovgaard-Petersen begyndte at udgive pjecer «Til de unge», og da Ricard i hundrede taler (og siden i «Ungdomsliv» osv.) *forventede af os,* at vi, *fordi* vi var unge, vilde have med Kristus at gøre.

Det blev, om jeg saa maa sige, en naturlig ting for vor tanke, at kristendom og ungdom skulde følges ad; og vi mødte — mere eller mindre — med den samme forventning overfor den konfirmerede ungdom, som vi siden fik med at gøre. Vi sagde til dem: «*I vil da ogsaa være med!*»

Med en overdrivelse kan man sige, at en ung, som ikke vilde være kristen, syntes os at være som et træ, der ikke vilde springe ud, — en allé ved foraarstid, hvor et enkelt træ i rækken ikke vilde iklæde sig sit festskrud!!

Saaledes lærte vi at tænke, at i den alder, hvor saa meget andet vaagner — hvor naturen faar sin fortryllelse, og ensomheden sin tillokkelse, hvor venskabet faar nyt indhold og kærlighedslængsler rører paa sig — i den alder maatte man da ogsaa vente, at det religiøse liv vaagnede.

Siden kom saa W. James[1] og Coe[2] og gav amerikansk statistik for den samme erfaring: Af 598 personer hadde de 518 oplevet deres kristelige vækkelse mellem det 12. og 25. aar; de fleste af dem før det 20. aar. Naar man spurgte 526 K. F. U. M.-sekretærer, hvornaar deres aandelige foraar faldt, fik man gennemsnitsalderen 16½ aar.

Saaledes læste vi; og det var det samme, som vi havde hørt og set, — og nu forkyndte vi da med dobbelt sikkerhed evangeliet for «overgangsalderen» og om overgangsalderen.

«Kristendom og overgangsalder, — naar de kommer sammen, skabes det smukkeste, jeg i mit liv har set. Stærkere og renere glæde har jeg aldrig set, end naar saadan en ung fyr i barnlig tillid, men dog med mandig overbevisning, i barnlig glæde, men dog med mandig ansvarsfølelse favner sin tro paa egen haand: «Nu tror jeg ikke længere for din tales skyld; thi jeg har selv hørt og véd nu, at denne sandelig er verdens frelser.» (Joh. 4, 42.)

At børn kan tro, ved vi alle; at voksne kan vindes, ved mange af

---

[1] «Religiøse erfaringer». [2] «Det religiøse liv».

egen velsignet erfaring; men en fyr i overgangsalderen, en underlig mellemting imellem barn og mand, er han oplagt til at tro og elske? «Han er ikke barn mere, derfor er hans tro vistnok ligesom bleven borte for ham,» siger moderen. «Men det kommer nok, naar han bliver voksen,» lægger faderen trøstende til. Jeg svarer: ofte, ofte er mellemtingen dobbelt let at tage, — *baade* barn og mand, d. e. der er dobbelt saa mange angrebspunkter for paavirkning; og selve usikkerheden, der er over ham, da han *hverken* er barn eller mand, gør ofte modtagelig for kristentro: noget *sikkert* midt i alt det ubestemte og uforstaaelige.»

Der er i denne studentervisdom (fra et nu glemt, lille skrift) adskilligt, som staar fast for mig den dag i dag. Det var jo ogsaa kommen til mig fra gode lærere.

Det er mere sandt i byen end paa landet, tror jeg; og det gælder muligt ogsaa mere gymnasieungdommen end lærlingene; men noget er der om det, ja, *meget,* at overgangsalderen kan være en forunderlig grødetid ogsaa for det religiøse.

Imidlertid maatte jeg tidligt indrømme min fader, at i Ny Testamente var der ikke mange spor af *ungdom* og kristendom.

Naturligvis var apostlene ikke gamle mænd, — som f. eks. paa Rembrandts billede af den angrende Peter efter hanegalet. Hvor var vi ærgerlige paa saadanne oldinge af apostelskikkelser! (ligesom paa den uskik: at give Johannes langt haar og kvindagtigt ydre!)

Men nogen yngling var nu Peter heller ikke — med hustru og svigermor; og kredsen af apostlene har vel været unge mænd paa Herrens egen alder eller lidt yngre, altsaa over eller under de 30 aar, men dog (med sydens tidlige modning) meget ældre end den lysegrønne ungdom, som en K. F. U. M.-sekretær i hine dage oftest tænkte paa.

Selv «den rige yngling» var jo ingen yngling, naar Lukas kalder ham «en øverste i folket», og Paulus, som «fnøs trusel og mord imod Herrens disciple», var jo i hvert fald en mand i sine bedste aar.

Det er i grunden nok saa meget *manddomsaarene* som ungdomsaarene, det Ny Testamente fører os til at tænke paa, — det er unge (gifte) folk i kald og stand, som synes at have flokkedes om Jesus.

Hvis troen især er *en hjertesag,* en følelses- og viljesag, saa maa vi i grunden vente, at den fuldvoksne alder giver nok saa god en

baggrund for personlig kristelig tilegnelse som de tidlige ungdomsaar.

Ganske vist er overgangsaarene stærkt følelsesbevægede hos somme, og sikkerlig er der ogsaa deri jordbund for religiøsitet. Men jeg vilde dog gætte paa, at *senere i hjemmene* kulegraves hjertelivet paa en egen vis, og kan derfor gribe dybere om troen.

Siden jeg første gang saa en ung mand sidde paa «skranken» i K. F. U. M. og vente paa at følges med mig hjem: «Nu skulde det være alvor med hans kristendom,» — han var nemlig bleven forlovet, — — siden den tid har jeg flere gange set saadan dybtgaaende, hjertelig oplevelse virke fornyende og ansporende ogsaa paa det religiøse liv.

Paa lignende maade har jeg set den første ægteskabstid (og tiden forinden) være en god tid for religiøs vækst. Følelseslivets hav er rørt helt ned til bunden: «At *jeg* skulde saadan en rigdom vinde, jeg aldrig har ventet og aldrig fortjent!»

Naar to unge mennesker kommer til alters søndagen efter deres bryllup, saa betyder det jo noget. Og maaske rører der sig endnu mere i dem, naar de bærer deres barn til daab.

Men der er andet end de store begivenheder. Selve hjemmets dagligliv — lidt sygdom; en ængstelse, som drev over; den fælles glæde juleaften; den stærke følelse af afmagt overfor det at værne de kære smaa; den sorg at faa en lille grav paa kirkegaarden — al den slags, mener jeg, *kultiverer hjertelivet,* og danner derved gennembrudspunkter for nyoplevelser i det kristelige.

Og jeg vil tro, at der af disse grunde i manddomsalderen er betingelser for en ganske alderledes dybtgaaende tilegnelse af kristentroen end i den tidlige ungdom.

Ynglingeaarenes oprigtige og maaske begejstrede tilslutning til Kristus har ofte en egen begrænsning ved sig: at den «mest kun er en støtte for moralen» (min faders ord).

Da jeg een gang var gjort opmærksom paa dette, fik jeg det bestandig bekræftet.

Hos mange unge stod den religiøse iver i ligefremt forhold til den moralske kamp. Stridige naturer fik derfor kraftigere fat end lettere naturer. I perioder af stærk fristelse tog en yngling sig med større flid af sin bøn og læsning i ny testamente end i sommerferien, «naar alting er let,» som en sagde.

Nu er dette jo altsammen rimeligt nok. Men naar ens opmærksomhed først er vakt for dette forhold, kan man finde paa at spørge: «Hvis man tog alle meget tydelige fristelser bort, — hvor mange af disse unge vilde saa blive hos Kristus, i taknemlighed og for at tjene? Hvis *det* forsvandt, som de sukker over, nemlig stridens besvær, hvormange af dem vilde saa, med dobbelt iver og uhindret, sætte sig i gang med at tjene ham .... og hvormange vilde glemme ham?»

Jeg véd det ikke; men jeg mener her at have understreget en væsentlig begrænsning ved den meste ungdomsreligiøsitet: den er nødhjælp (som siden fjerde børns-religiøsiteten), og ofte mere etik end religion.

En anden svaghed er naturligvis at nævne i de unges *flygtighed.*

«Hvor er de henne store og smaa ....?» kan man sommetider have lyst til at sige, naar man tænker paa dem, som fyldte vore ungdomsafdelinger den gang.

Nu vel, en del af dem er i vore hovedafdelinger; og en del er lovlig optaget andetsteds; og en del kommer nok igen, og der er slet ingen forjættelse for at hyle .... men at den kristelige vækkelse hos adskillige kun varede fra «høns flyver op, til høns falder ned,» det kan vi jo umuligt nægte.

Jeg véd ikke, om der er nogen trøst i at sige, at det havde sig paa samme maade med de ganske unges venskaber og forelskelser, med deres begejstring i det hele.

Hvis en nu føler trang til at give sig luft og siger: «Ja, skin og vind er jo saa meget med ungdommen!» — saa siger jeg ham ikke imod, men jeg tænker: «Du er ved at blive gammel.»

Naar imidlertid saa mange kristeligt paavirkede unge gled ud af vor kreds, saa kan man jo ikke undlade at spørge efter paavirkningens og tilegnelsens art.

Kunde det være gjort bedre? Rimeligvis. Af bedre mænd. Kunde de unge mænd have taget imod mere? I nogle tilfælde sikkert nok; men næppe i alle. Jeg tror, mange af dem var, hvor de skulde være, *fik, hvad de kunde rumme,* hvad deres alder og oplevelser havde beredt dem for.

Jeg tror, de havde nok at «dø paa». Men til at *leve* krævedes der eet: Bestandighed.

Havde de holdt ved, saa var de kommet videre. De var et sted,

hvorfra man let kunde stige. De «løb godt» (Galat. 4,7). Der var ikke noget at indvende imod dem den korte tid, de «var godt paa vej.»

Man kan ganske vist sige, at tilslutningen hos disse unge mest var en fantasiens og begejstringens. Man kan kalde deres følelser «letrørte» og deres beslutninger «flygtige forsæt».

Men hvad siger man i saa fald andet end, at *de var saa unge,* — og at her er en kendt begrænsning ved selve ungdomsaarenes religiøsitet.

Naar jeg har talt om flygtigheden hos mange unge, som i en tidlig alder syntes at ville høre Gud til, da ved jeg, der er nogle, som siger: «Det kommer af *manglende syndsfølelse.* Hvis de unge rigtig var ført til korset, hvis en dyb erkendelse af synd var bleven vakt hos dem, da vilde de ikke saa let komme og gaa.»

Det er jo rigtigt nok, at synderkendelsens alvor er en af de ting, hvorpaa man bedst kan maale det religiøse livs dybde.

Men det er ikke den eneste maalestok for tilslutningens inderlighed.

Jeg har f. eks. kendt unge med grumme ringe syndsfølelse, men med udelt overgivelse til Gud, med saa megen religiøs inderlighed, som deres alder (efter mit skøn) overhovedet kunde bære. Man vilde blive uretfærdig, hvis man vilde bedømme dem efter deres ringe syndserkendelse. Man kunde bedre tage deres *vilje til forsagelse* som maalestok. De troede, — og de vilde for ramme alvor forsage djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen! Dette turde være en særdeles solid maade at vise sit hjertes mening paa.

Thv. Klaveness var den første, som laante mig udtryk for dette, og siden har jeg faaet hans ord bekræftet mange gange. Han siger i en prædiken, at den ungdom, som vil høre Jesus til, og som for hans skyld vil fly det onde, den vedkender Jesus sig, den er frelst ved Jesus, hvadenten den saa véd lidet eller meget om, hvad det vil sige at være en elendig synder.

Med hensyn til syndsfølelsen gælder det nemlig, at den kan ikke vækkes paa kommando.

Man kan sagtens fylde de unges øren med ord om syndens skyld. Man kan opdrage dem saaledes, at de har hele «systemet» i orden, og véd alting baade om syndens skyld og om korset. Nogle af dem føler noget derved; *andre gør det ikke,* — indtil videre gør de det ikke. Man kan tale til dem derom, men der er intet hos dem, der

svarer. Nogle kan gaa og arbejde med sig selv for at faa de følelser frem, som de ved, skal til, — og ligemeget hjælper det. Saadan har jeg f. eks. set børn fra troende hjem gaa og plage sig selv, — her, hvor det dog ogsaa gælder, at «intet lader sig fremtvinge».

Den simple sammenhæng er denne, at samme unge ved nok af synden som handling (actus), men ikke som tilstand (habitus). De kan godt skamme sig over en synd og bede om forladelse, — men saa er den jo glemt, og der er ikke mere for deres bevidsthed. De ved af synder, men ikke af synd, syndighed; og de lærer ikke den nye lektie, inden livet d. v. s. Herren selv tager dem i skole. Det skal nok komme; men saaledes som de har det, saaledes er det — om jeg saa maa sige — en lovlig maade at have det paa. Vi skal ikke søge at presse dem ind i en ny væremaade; og vi skal værsgo lade være med at tænke ringe om deres (foreløbige) maade at have det paa.

De viser ikke deres kristelige alvor ved dyb synderkendelse, men ved udelt vilje til forsagelse.

Hvorpaa kender man, om et menneske er omvendt? — og ved omvendelse forstaar jeg den hjertebeslutning, som giver ja-svaret til Guds naadestilbud i daaben.

Paa syndserkendelsens dybde? Ja, hos somme.

Paa forsagelsesviljens styrke? Ja, hos andre.

Og hos en tredje gruppe finder omvendelsen snarest sit udtryk deri, at man *har sat sig selv fra styret.*

Jeg tror endda, jeg vilde foretrække dette udtryk som det mest betydende, — og sikkert nok er denne hjertetilstand mest fremtrædende hos nogle. Naar et menneske har flyttet sig selv ned af kuskesædet og *bedt* ham tage tømmerne, som bedst forstaar sig paa reisens maal og paa vejens farer, og som har kørt for de andre, der kom frelst hjem — naar en ung mand har givet tømmerne fra sig, saa er han omvendt; og dette er maaske endda (af de nævnte tre) det mest afgjørende udtryk for omvendelse.

Med hensyn til syndserkendelsen, da tror jeg, det er selvbedrag at mene, at den hos *flertallet* af troende er saa dyb, som den findes udtrykt i nogle af vore mest inderlige salmer, og som mange prædikener forudsætter. Man kan til en vis grad bilde de samme folk ind, at de føler saaledes, uden at det derfor stemmer med virkeligheden.

Dette gælder i alt fald mange unge.

Men der er, som sagt, ogsaa andre ting, som er afgørende end syndsfølelsen. For os alle gælder det, dels, at det kommer ikke an paa, *hvor* i kristendomstilegnelsen, vi faar begyndt, men *at* vi faar begyndt, — dels, at derfra, hvor vi begyndte, skal vi alle se at komme videre.

Naar man taler om «bevidst» og «ubevidst» tilslutning til Kristus, da gælder det paa den ene side om *ikke at foragte det ubevidste hos de unge.*

Der er ofte mere kristendom hos dem, end de selv ved af. Man kan se dette bevist paa en løjerlig maade, naar et ungt menneske vil gaa sin vej. Han vil gøre sig færdig med fædrenes tro, — og saa kan det hænde, at han *kan ikke,* at den smule kristendom, han havde levet i, viser sig at have meget dybere rod, end han selv vidste af.

I saadanne tilfælde har jeg tænkt paa Dovregubbens klage over, hvor vanskeligt det er at gøre en rigtig trold af en mand:

«Det er underligt nok med den menneskeart:
Den hænger i saa mærkværdigt længe!
Faar den i dyst med os en flænge,
sætter det vel ar, men heles snart.»

Det gælder bestandigt i aandeligt arbejde om ikke at «foragte den ringe begyndelses dag» (Sak. 4, 10). Og naar talen er om det ubevidste, da er dette jo endda ingen «ringe begyndelse», men har sin rod i den store begyndelse (daaben) og i en opdragelse i barndomshjemmet, som mange gange viser sig afgørende for livet.

Hvor mennesker taler overlegent om ubevidst kristendom, og hvor de regner uafgjort ungdom uden videre for død ungdom, — dér er de ikke klogere end den mand, der vilde foragte den sæd, som endnu ikke har vist sig over jorden.

— Men er dette rigtigt, saa er det ikke mindre rigtigt, at *troens maal,* saavel som f. eks. kærlighedens, *er at blive sig selv bevidst.*

Parallelen mellem tro paa Gud og kærlighed mellem mand og kvinde gælder i hvert fald paa to punkter: Den giver kun sin glæde, ja, den bestaar kun sin prøve, naar den er *ubetinget;* af et halvt forhold maa ingen vente sig noget; efter noget «forsøgsvist». skal ingen prøve at udtale sig om troens eller kærlighedens værdi eller bæreevne! Og — for det andet — glædens dag i tro som i kærlighed er

først den dag, da hjertet bliver sig sine følelser *bevidst*. Saalænge troslivet endnu er i det ubevidste, kærligheden endnu ikke klar over sig selv — da er det en morgenrøde. Dagens herlighed kommer først, naar hjertet forstaar sig selv.

Det er værd at fordybe sig i Matth. 16. og se, hvorledes Herren *hjælper bevidstheden frem* hos disciplene. Jeg tror, den stund var meget betydningsfuld for Jesus som for dem.

Jesus giver dem ikke facit, men hjælper dem selv til at finde det ud. Jeg tænker mig, han i den stund høster af alt det, han igjennem lang tid har saaet. Alt, hvad han har sagt og gjort, har haft som maal at «aabenbare hans herlighed» for disciplene. Nu skal det vise sig, om de har forstaaet noget og hvormeget.

«Hvem siger folk, at menneskesønnen er?» ....

«Nogle siger» .... «og andre» .... «og andre» .... igjennem disse svar hjælper disciplene sig selv fremad imod det *rigtige* svar. Dette kalder saa Jesus paa, da han pludselig gør spørsmaalet personligt: «Men I .... hvem siger I, jeg er?»

Jeg tror, Jesus har ventet svaret i spænding; og det forekommer mig, der er jubel baade i Peters bekendelse og i Jesu svar derpaa: «Salig er du Simon, Jonas's søn» ....

Dette er den store glæde: naar hjertet bliver sig sin tro bevidst og finder frem til sin bekendelse.

Dertil skal vi hjælpe de unge, saavidt vi kan.

Dette er knoppens udfoldelse til blomst. Men «en blomst skal ikke aabnes; den skal aabne sig,» har en K. F. U. M.-sekretær træffende sagt.

RELIGIØSITET OG SINDSSYGDOM.

Af afdelingslæge *H. I. Schou,* Sct. Hans hospital, Roskilde, Danmark.

At religionen gør mennesker sindssyge er en paastand, som man ofte hører fremsat, særlig naar man som læge har megen lejlighed til at tale med sindssyge og deres slægtninge. Det hænder ofte, naar et menneske bliver indlagt paa sindssygehospitalet, at man hører udtalelser som disse: «Min kone er blevet sindssyg, fordi hun har gaaet til saa mange møder og i kirke!» eller: «Min datter har altid været saa hellig; det er vist det, der har slaaet sig paa forstanden!» — eller lignende udtalelser, som varierer meget i formen, men altid er ens i indholdet. Man har indtryk af, at de i lige grad kommer fra religiøst velvillige og religiøst uvillige mennesker. Den, som bringer en sindssyg til hospitalet, er altid meget betaget og bedrøvet, og i denne tilstand bliver man aabenmundet.

Spørgsmaalet er nu, om denne paastand er rigtig eller forkert, set fra et medicinsk og psykologisk standpunkt. Dersom den er rigtig, maa dette jo indrømmes uden forbehold, ogsaa fra religiøst velvillig side. Men er den forkert, vil det for alle parters skyld være af betydning at faa jaget en pind igennem dette gamle spøgelse, thi det gør nok en del skade, især i visse kredse af befolkningen, hvor det tjener som et paaskud til at holde sig alvorlige spørsmaal fra livet.

Der er, saavidt jeg kan se, særlig tre veje ad hvilke man kan faa svar paa spørgsmaalet, om religionen gør mennesker sindssyge. Den første er en undersøgelse av sindssygehospitalernes aarsberetninger, den anden er en undersøgelse af kendte psykiateres udsagn, og den tredje er en overveielse af sindssygdommenes aarsager i det hele taget.

Der udkommer i Danmark hvert aar et lille hefte, som hedder: Beretninger fra statens sindssygehospitaler og Sct. Hans hospital. I dette hefte er der for hvert af de seks danske sindssygehospitaler meddelt forskelligt om de indlagte, de døde og de udskrevne patien-

ter, og der findes blandt andet her — som en rest fra fordums tid — en rubrik, der hedder: Aarsagsforhold hos de indlagte patienter. Tager man f. eks. beretningen for 1916, finder man iblandt de mere almindelige aarsager til sindssygdom følgende: Arvelig belastning (c. 40 pct.), alkoholmisbrug (c. 5 pct.), arteriosklerose (c. 4 pct.), klimaterium (c. 3 pct.), legemlige sygdomme (c. 5 pct.) og syfilis (c. 10 pct.). Iblandt de sjældnere sygdomsaarsager nævnes i flæng: Overanstrængelse (1—2 pct.), sindsbevægelser (c. 5 pct.), økonomiske vanskeligheder (c. 1 pct.) og — for enkelte beretningers vedkommende — *religiøs paavirkning*, nemlig i ca. ½—1 pct. af tilfældene.

Dette vil altsaa sige, at af 1000 mennesker blev ca. 400 sindssyge paa grund af arvelig belastning under en eller anden form. Ca. 50 blev sindssyge paa grund af alkoholmisbrug og ca. 100 blev syge paa grund af syfilis, medens derimod kun *fem* eller højest ti blev sindssyge paa grund af religiøs paavirkning eller, som nogle hospitaler skriver, «usund religiøs paavirkning». Gaar vi længere tilbage i tiden, bliver antallet af alkoholpsykoser betydeligt større, fordi vi kommer før krigstiden med dens høie priser paa spiritus, og tager man Sct. Hans hospital alene, som modtager patienter alene fra København, bliver antallet af syfilitiske psykoser betydeligt større, medens derimot de religiøst fremkaldte psykoser slet ikke er nævnet her. Dette anføres blot til en sammenligning.

Værdien af disse tal fra sindssygehospitalerne i Danmark er ganske vist meget begrændset; for det første fordi de beror paa en ganske skønsmæssig vurdering af aarsagsforholdene ved sindssygdom og paa vedkommende overlægers personlige skøn og interesseomraade, men dernæst fordi det aldrig lader sig sige med sikkerhed, *hvad* der er sindssygdommens virkelige aarsag, og hvad der ikke er det. Man kan aller højest tale om formodede sygdomsaarsager eller «aarsagsmomenter».

Alligevel kan disse tal sige saameget: *Den religiøse paavirkning er efter de nulevende psykiateres mening en sjælden, meget sjælden aarsag til sindssygdom* — men den *kan* forekomme. Vi skal senere se hvorledes. —

Den anden vej, ad hvilken man kan faa at vide, om religionen gør mennesker sindssyge er en undersøgelse af kendte psykiateres udsagn, de store autoriteters mening paa dette punkt. Jeg skal referere nogle enkelte forfattere.

Professor *Oppenheim* siger i sin bog: Nervenleidung und Erziehung følgende: Paa grundlag af mine erfaringer som læge regner jeg mangel paa tro til en af de mest beklagelsesværdige egenskaber. Det synes mig, som om religionen yder et stærkt, omend ingenlunde sikkert hold i kampen mod de magter, som retter fjendtlige angreb paa nervesystemet. — En stærk og fast tro bevarer for de sindsbevægelser, som livets omskiftelser medfører hos dem, der mangler dette holdepunkt.

Den afdøde, meget bekendte psykiater *Krafft-Ebing* skriver: I det store og hele maa man antage, at den sande religion, den rene etik, idet den forædler menneskeaanden og retter den mod noget højere, yder den trøst i ulykken og vil formindske faren for at blive sindssyg. — *J. L. A. Kock,* direktør for sindssygeanstalten i Zwiefaden skriver: For saavidt man overhovedet kan gøre sit sjælelige liv mere modstandsdygtigt mod alt det, som fra nervesystemets side kan volde det skade, saa gaar det i det mindste i begyndelsen ikke ad anden vej end en vis forsagelse. Men det skal ikke forties, at efter min overbevisning er den mest modstandsdygtige den, hvis værn udspringer fra et levende religiøst forhold.

Overlægen ved Bethlehem sindssygehospital i London *dr. Hyslop* skriver: Som sindssygelæge og som en mand, der hele mit liv har beskæftiget mig med sindets lidelser, vil jeg fremsætte som min mening, at den stadige og enfoldige bøn maa indrømmes førstepladsen blandt de hygiejniske forholdsregler, der modarbejder sjælelige forstyrrelser, nedtrykte sindstilstande og alle de sørgelige følger af et forpint sind.

Den danske sindssygelæge *Frode Krarup* — om man maa have lov til at medtage et par danske navne — skriver om patienter fra Viborganstalten følgende: I ældre journaler kan man ikke helt sjeldent finde «mangel paa religiøsitet» anført som aarsagsmoment, mens man nu til dags snarere er tilbøjelig til, noget ensidigt, at tillægge «overdreven religiøsitet« saadan betydning. Blandt de almindeligste sjælelige aarsagsmomenter træffes hos patienter fra Viborg først og fremmest erotiske oplevelser og skuffelser og dernæst men langt sjældnere religiøse anfægtelser. — — Og endelig skriver dr. med. *P. D. Koch:* Jeg kan ikke fra min egen erfaring finde et eneste tilfælde, hvor religiøs paavirkning eller bevægelse har givet anledning til sindssygdom. Det drejer sig om saadan noget som godt et par tusind tilfælde af sindssygdom, til hvilke jeg har nøjagtigt

personligt kendskap fra min private virksomhed og netop særlig blandt religiøse mennesker. — Vil man gøre noget alvorligt for at modvirke udbredelsen af sindssygdom, vil det være nyttigere at rette sine bestræbelser paa indskrænkningen af alkoholisme og syfilis end at give sig til at bekæmpe religionen.

Sammenfatter man alle disse udtalelser under eet, maa man sige, at de ikke i nogen særlig grad gør religiøsiteten ansvarlig for sindssygdomme, snarere siger de det modsatte: at religiøsiteten er et værn imod sindssygdom. Muligvis vil man ogsaa kunne finde udtalelser i modsat retning, men det er ikke lykkedes mig trods gennemgang af en særdeles stor mængde litteratur at finde saadanne, og der er een omstændighed, som er særlig slaaende, nemlig at de store psykiatriske lærebøger, f. eks. *Kræpelin, Bleuler, Binswanger* og *Siemerling,* slet ikke nævner de religiøse oplevelser iblandt de ætiologiske momenter ved psykoserne, specielt ikke iblandt de psykiske aarsager.

Altsaa tør man sige: De psykiatriske autoriteter mener, at religionen, i betydning af et sandt og sundt gudsforhold, er ikke blot ufarligt i psykisk henseende, men direkte bevarende.

Lad os nu kaste et blik paa de forskellige aarsager til sindssygdom, som i det hele taget er kendte, for at se om man her kan faa spørgsmaalet belyst. Disse aarsager kan deles i tre grupper.

Den første gruppe er de *endogene* aarsager, hvortil regnes det arvelige anlæg, kimbeskadigelser i fosterlivet, pubertet, klimakterium, graviditet o. a. Denne gruppe er den største og vigtigste. Det religiøse er selvsagt uden betydning her.

Den næste gruppe er de *exogene* aarsager, hvortil regnes bakteriesygdomme (f. eks. influenza, tyfus, tuberkulose), forgiftninger (f. eks. alkohol og morfin), beskadigelser af hovedet og en række legemlige sygdomme, hvoriblandt nyrelidelser, sukkersyge, anæmi, myxødem, Basedows sygdom o. a. Hertil kommer de kroniske hjerne-rygmarvssygdomme. — De religiøse momenter er naturligvis ogsaa her udelukkede.

Men endelig kommer den tredje gruppe af aarsager, *de psykiske* aarsager, og iblandt dem er det, man skulde vente at finde de religiøse oplevelser og kriser. Man ved, at sorger og skuffelser, aandelige lidelser af enhver art, fængselsstraffe og krigsfangelejre, kan fremkalde sindssygdom hos disponerede individer. Man kalder dem

psykogene psykoser. Krigen har gjort disse sygdomme meget aktuelle.

Nu vilde det være højst paafaldende om religiøse lidelser og kriser, anfægtelser, omvendelser og selvbebrejdelser, alt det som her kan sætte sindet i de stærkeste svingninger, om det ikke skulde kunne fremkalde sindssygdom. Det vilde være at undervurdere intensiteten af de religiøse oplevelser, om de alene skulde danne en undtagelse og ikke skulde rangere lige med alle andre sjælerystelser, der i en modtagelig jordbund kan bryde sindets normale skranker og føre tanken ind paa vildsomme veje. Naar kærestesorg og krigsschock kan gøre mennesker sindssyge, kan vel ogsaa religiøse kriser gøre det. Ja, de *kan* gøre det, og de gør det, derpaa har man adskillige eksempler. Spørsmaalet er blot, hvorfor de saa *sjældent* gør det. Hvorfor er det kun i eet af hundrede tilfælde, at de gør det? — Forklaringen maa vel være den, at religiøse kriser og dybtgaaende religiøse oplevelser er sjældne i det hele taget. Det er den stille, sagte susen, der driver de fleste mennesker i religiøs retning mere end de stærke storme. Mon ikke majoriteten lever paa andenhaands erfaringer eller paa meget blide og ufarlige religiøse stemninger i stedet for paa originale omvendelser? Dette kan vistnok ihvert tilfælde siges om det danske folk.

Imidlertid reiser der sig nu spørgsmaalet: Naar de religiøst betingede sindssygdomme er saa sjældne, som de efter det anførte synes at være, hvoraf kommer det da, at saa mange mennesker mener det modsatte? Selvom deres mening er forkert, maa den dog have en psykologisk forklaring. Af de fem høns maa der vel kunne findes en lille fjer!

Svaret paa dette spørgsmaal er let at give. Det kommer deraf, at man forveksler aarsag og virkning og giver en gal udtydning af et faktum, som i sig selv er uhyre interessant, nemlig at religiøse forestillinger er saa overordentlig hyppige hos sindssyge; ja, man kan vel sige, at ingen andre forestillinger er saa permanent repræsenterede paa en sindssygeanstalt, som netop de religiøse — det skulde da være de seksuelle.

Der kunde her anføres talrige eksempler, men det vil føre for vidt i et tidsskrift at gengive sygehistorier. Tænk dog blot paa melankolien, som er den mest almindelige af alle psykoser, særlig naar man medtager dens letteste form: depressionen; hvor hyppigt ser man ikke her religiøse anfægtelser og forestillinger om at være for-

tabt og «et helt igennem syndigt menneske», man har «forset sig imod Gud og mennesker» og hører «Guds stemme», der siger, at alting er forbi! — Eller man tænke paa manien, som er melankoliens modsætning, hvor tanken flyver hastigt afsted samtidig med, at stemningen er løftet og kinderne blussende. Hvor ofte ser man ikke her, at den forhøjede selvfølelse og potenserede livslyst giver sig udslag i religiøse talemaater og troen paa at være en af «Guds udvalgte», maaske en begavet prædikant, en benaadet sanger, en «mand efter Guds hjerte», saaledes som David var det. — — Eller man tænke paa paranoiaen, den kroniske forrykthed, hvor der jo fremfor noget steds findes «systemer» med religiøst farvet indhold. Manden, som kalder sig «Guds profet Larsen» og holder foredrag om den nye lære; der skal gøre menneskene «fuldkomment lykkelige», eller den lille flittige og skikkelige Henrik Jensen, som er «Heinrick Messias, Herren Gud», ham som alle mennesker har ventet paa, og som skal forny himmel og jord! — Ja, selv i ungdomssløvsindet eller fremadskridende hjernelammelse, der iøvrigt ikke viser megen opfindsomhed, men som bestaar i en jævn opløsning af personligheden, selv der kan man træffe stærkt religiøst betonede faser med «Gud» og «Djævlen» og «ondskabens aandelige hær under himlen», der forfølger og piner de stakkels syge. Senere hen i sindssygdommen er det mest religiøse brokker og taabelige religiøse utopier, der behersker billedet.

Det vilde være let at fylde en bog med religiøse forestillinger og oplevelser hos sindssyge, men det anførte maa være tilstrækkeligt til at vise, hvorledes den misforstaaelse ligger nær, at det er religiøsiteten, som fremkalder sindssygdom, medens det i virkeligheden snarere er det omvendte, at sindssygdommen fremkalder en vis art af religiøsitet. Det er de religiøse forestillingers *hyppighed* i alle former og faser af sindssygdom, der leder lægmand paa vildspor og lægger ham i munden den gamle frase, at «religionen gør mennesker sindssyge». — Nej, det er omvendt! Det er sindssygdommen, der fremkalder en vis art af religiøsitet og giver luft for de religiøse længsler og tanker.

Paa dette punkt frembyder der sig iøvrigt en række interessante religionspsykologiske problemer, som kunde gøres til genstand for en selvstændig undersøgelse.

STATSKYRKA ELLER FRIKYRKA.

Red. har anmodat mig att nedskrifva mina intryck från landsmötet i Kristiania. En främlings intryck äro alltid betingade af en viss obekantskap med det, som ligger bakom orden och ger dem färg och relief. Man står därför med en inre reservation gentemot sitt eget omdöme. För mig framgick det oförtydbart ur mötets alla förhandlingar att bakom och under det hela låg samma problem som i Sverige, brytningen mellan skillda kyrkobegrepp, mellan folkkyrka, respektive statskyrka, och fri bekännelsekyrka eller rättare bekännelsekyrkor efter amerikanskt mönster.

Den frågan är i Sverige högaktuell, om också med den skiftning i läget, som betingas af historiska förhållanden. Den s. k. frikyrkokongressen har i somras proklamerat «skiljsmässa mellan stat och kyrka» och funnit saken så brådskande, att den tillsatt en kommitté för att förbereda aktionen. Som bundsförvandter ha de fått den socialdemokratiska partikongressen i februari i år, som skärpt sitt negativa kyrkoprogram, låt vara under reservation från en del håll, från: «religionen en privatsak, statskyrkan och kyrkobudgeten afskaffas» till: «*Statskyrkan afskaffas. Af kyrkan disponerade egendomar stanna i samhällets ägo.*»

Kyrkan skulle sålunda göras urarva i händelse af en brytning med staten. De frikyrkliges vänsterflygel pretenderar på att få sin andel med i rofvet.

Trots mötesbesluten kan med mycket stor grad af sannolikhet sägas, att de båda partiernas djupa leder icke stå bakom. Att en allvarlig strid stundar är dock visst, ty aktningen för det demokratiska krafvet på majoritet i folket för ett för nationen så ödesdigert beslut vågar man icke lita på hos de demokratiska makthafvarne. Ställdes frågan ärligt och öppet inför folket i val, skulle en betydande majoritet uttala sig mot skiljsmässa och mot att kyrkan beröfvas sin egendom.

En svensk kan näppeligen frigöra sig från denna nationella bakgrund i sitt omdøme om ett annat lands kyrkostrid. Jag önskade,

att våra ifrare för skjilsmässa mellan kyrka och stat, både från höger och vänster, varit närvarande i Kristiania. Jag är viss om att ingen skulle ha stärkts i den meningen. Svårighetarna för en folkkyrkobildning lågo i öppen dag. Hur skarp striden än stod mellan ny och gammal teologi, kunde man dock icke undkomma, som jag nyss sade, att i botten låg dock slitningen mellan de olika kyrkoidealen.

Visst är att det blefve mycket lågt i taket i en frikyrka. Kyrkan skall gifva också den nutida tankevärlden lifvets bröd. Den kan och får icke draga sig undan kontakten med kulturlifvet i samtiden. Trots riskerna.

Var landsmötet en frikyrkas genesis, så var födslovåndan så stor, att fara för lifvet förelåg för både mor och barn.

Detta vardt nu lika mycket om läget i Sverige som om intrycken från Kristianiamötet. Det kunde för tidskriftens läsare kanske ha intresse att också lära känna det svenska kyrkofolkets ställning i stort sedt till spörsmålet.

Frågan har från skilda håll framkallat en rik litteratur, som i sin mån visar, att man börjat vakna över dess vittgående innebörd. I dagarna ha utkommit två högst beaktansvärda böcker i ärendet. Biskop *Gottfrid Billing* har utgivit sitt föredrag vid prästmötet i Lund 1919: Vår Svenska folkkyrka (C. W. R. Gleerups förlag, Lund 1920, 1 kr.) och teol. doktor *Erik G. Ljungqvist* har lämnat ett bidrag till frågans lösning från en aktuell synpunkt i en liten bok: Kyrkan och de frikyrkliga (Diakonistyrelsens förlag, Stockholm, 1920, 60 öre).

Båda vända sig till kristligt intresserat folk och förutsätta sålunda, att man vill ärligt se saken i ansiktet från religiös synpunkt. Båda äro hållna i en värdig, saklig och hovsam ton utan all agressivitet mot olika tänkande.

Dessa båda böcker kunna sägas sammanfatta den svenska kyrkliga opinionen i ärendet. Jag tillåter mig peka på dem, då det synes mig som skulle de just genom divergensen i läget, som gör dem fria från hvarje hänsyntagande till norska förhållanden, kunna lämna ett icke oväsentligt bidrag till klarläggande af problemet också i Norge. Jag lämnar därför ett kort referat.

Biskop Billing utgår från trosbekännelsens kyrkobegrepp: «En helig, allmännelig kyrka, de heligas samfund, syndernas förlatelse».

Kyrkans uppgift är att «till människors barn bära ned och åt dem å Herrens vägnar meddela syndaförlåtelsen». Från denna utgångs-

punkt blir hans motivering för folkkyrkoformen rent religiös men också nationellt betingad. Först betonar han, att skriften icke fastslår några för alla tider gällande regler för kyrkans ställning till skilda former av det naturliga folklivet, och att i Nya testamentet icke gives några kyrkolagsparagrafer. Den kyrkoordning är den bästa, som bäst bidrager till mottagande, bevarande och tillgodogörande av den syndaförlåtelsens gåva, kyrkan förmedlar. Den organisation är bäst, som skänker kyrkan den mest öppna dörr till folklivet i dess olika sidor och riktningar. Företräde måste också skänkas åt den, som kan sägas vara framgången ur ett folks nationella egendomlighet, framför den, som utifrån importerats. Folkets historia ger svaret, ty den är en gärning av levande Gud. Genom pietet mot den historiska utvecklingen främjas å ena sidan möjligheten att göra «folken till Jesu lärjungar», å den andra personlighetens växt i frihet. Han påvisar vidare, hur den svenska folkkyrkan, som står friare gent emot staten än någon annan evangelisk kyrka, undantagen den finska, såsom ingen annan bevarat sin historiska kontinuitet och det germanska frihetsdraget. Han kommer till det resultat, att vi äro bättre ställda än något annat folk, såvitt det beror på lagstadgade ordningar. En frikyrka med mer eller mindre sekttyp skulle icke bliva till samma tjänst för folket i sin helhet och skulle än mindre lämna utrymme åt individuell frihet. Icke skulle vi önska, att i vår kyrka funnes något inkvisitionsväsende. Inga förföljelser äro mindre fruktbärande än religionsförföljelser. Vad vi behöva är klarare insikt i kyrkans kallelse att «göra hela vårt folk till ett Guds folk», en djupare blick för vår svenska kyrkas särskilda kynne så att vi avvärja utifrån importerade för oss främmande och mot vår historia stridande anordningar.

Det höves också att akta på de nya behov och möjligheter, som vår tid företer, och söka tillgodose dem. Känslan av ansvar för kyrkans liv skall tränga till alla dess medlemmar. Och därför är på det kyrkliga livets område en god demokratisering önskvärd, möjlig och behövlig.

D:r Ljungqvists mera populärt hållna skrift går problemet närmare in på livet genom att vända sig mot frikyrkomötets angreppspunkter och ställa dessa under biblisk och historisk belysning. Han upptager först till bemötande den gamla donatistiska kyrkouppfattningen, vad man nu kallar den «nytestamentliga församlingsprincipen», och uppvisar, huru den vilar på historisk felsyn på den apo-

stoliska tiden och dess församlingar. Hans ingående bibliska utredning klarlägger frågan enkelt och överbevisande.

Statskyrkoproblemet ställer han in under dubbelfrågan: Har staten rätt og plikt att intressera sig för religionen och att ordna sina religiösa angelägenheter? Och har kyrkan rätt och plikt att undandraga sig en samverkan med staten i religionens intresse, då folkets flertal önskar en sådan samverkan? Idealet är, att kristendomen såsom ljus och salt får genomtränga folket i dess helhet, så långt möjligt är, och att staten är en kristen stat, d. v. s. att det organiserade folkets organ såsom regering, riksdag m. fl. tänka och handla såsom kristna. Är målet att kristendomen skall helt behärska folkets liv, måste idealet ligga i folk- och statskyrkorna. Statskyrkoidén betecknar sålunda ingalunda ett svikande av det kristna idealet. Han påvisar sedan huru förhållandet mellan stat och kyrka i vårt land i stort sett är gott, och att det också med nya tidsförhållanden bör regleras till större frihet för kyrkan i hennes inre angelägenheter.

Påståendet att en statskyrka skulle strida mot religionsfrihetens princip vittnar om opraktisk ensidighet. Det är omöjligt för en stat att upprätthålla oinskränkt religionsfrihet. Men sanningen och friheter kräver, att ingen bör tvingas att tillhöra statskyrkan eller deltaga i kyrkliga handlingar. Han uppvisar också oriktigheten av det vid kyrkliga kongressen fällda yttrandet, att religiös intolerans varit en följd av statskyrkosystemet.

Genom en skiljsmässa just nu skulle stora värden gå förlorade. Det skulle bäst inses, om vi saknade allt, som vårt folk fått genom kyrkan i religiöst och sedligt hänseende eller i fråga om kärleksverksamhet och andlig kultur. Också de frikyrkliga leva på arvet och skulle saknat mark under fötterna, om ej Sveriges kyrka funnits till och arbetat. Vårt folk bleve oändligt fattigt, om det komme att berövas denna kraftkälla och kulturbärare. Det är ej rådligt för de frikyrklige att invagga sig i hoppet om att de skulle bliva statskyrkans ekonomiska och andliga arvtagare, även om de lockas med den utsikten från kristendomsfientligt håll. Ty innerst är det kristendomen själv, som man vill åt. Religionsundervisningen komme att uteslutas från skolorna eller kunde komma att så ordnas, utan kyrkans överinseende, att gudfruktiga föräldrar icke ville låta sina barn deltaga däri. Privatskolor «med bibel» finge då upprättas, men

de fattiges barn bleve då utanför dessa och en mängd barn komme att växa upp som hedningar.

Och vi blevo ett ytterst tacksamt fält för den romerska kyrkan, som med sympati og förväntan motser ett avskaffande av statskyrkan.

Han talar också allvarliga ord om den förblindelse, som fört de frikyrkligas yttersta flygel i samverkan med kristendomens fiender.

Men på samma gång inser han, att det kan bli nödvändigt, att kyrkan skiljer sig från staten, om den skulle hindra henne att utföra sin religiösa uppgift.

Hans allvarliga maningsord förtjäna att noga beaktas. När det som här gäller folkets livsvärden, är det en plikt för en var att gå till botten med frågan.

Med denna grundåskådning är det naturligt, att jag delade farhågorna hos dem i Norges kyrka, som fruktade, att landsmötet kunde innebära begynnelsen till en sprängning av den norska kyrkan. De evangelisk-luterska kyrkorna känna i denna tid allt djupare sin inbördes samhörighet. Särskildt stark har den ju förnummets under de senaste åren, då den luterska kyrkan varit utsatt för en stark påkänning genom tilldragelserna i den evangeliska kyrkans moderland. Det tyska sammanstörtandet har ju också sträckt sina verkningar djupt in i dess kyrkolif. Nordens kyrkor ha kommit hvarandra närmare än någonsin förut. Hvarje försvagande av kyrkan i något av Nordens land, återverkar på de öfriga. Och hvarje våg som går öfver det ena landet, sköljer också in öfver de andras stränder.

Trots de farhågor landsmötet väckte med hänsyn till kyrkans historiska gestalt, var det dock en imponerande uppmarsch till värn för fädernas tro från de djupa lederna inom den norska kyrkan. Den gaf ett öfverväldigande mäktigt intryck av äkta patos och väckte i främlingens själ en hoppfull öfvertygelse, att också på vår sida av Kölen, när kyrkostriden, efter allt att döma på renare och klarare linjer, flammar upp, kyrkofolket skall resa sig till kraftfullt värn för fädernas tro och helgedomar.

Per Pehrsson.

GUDS FASTE GRUNNVOLL STAAR.

I kirkestriden. Av sogneprest *Johan Løken.*

I.

Det store «kirkelige» krigsmøte nu nylig, som høitidelig erklærte krig innen kirken mot «Jesu Kristi motstandere», d. e. de frisindete prester, blev inledet med en tale over ovenstaaende hellige ord. Og samme ord benyttes hyppig i anklageropene mot vore kristne brødre i Norge. Det er da ogsaa av høieste betydning for hver søkende sjæl at faa fullt klargjort for sig dette hovedspørsmaal: *Hvad er den faste guddommelige grunn og forpliktende norm for min kristne tro?*

M. a. o.: Hvad *krever* Gud og mit gudsliv av mig m. h. t. alle disse religiøse stridsspørsmaal og bekjennelser og anklager, som nu om dagen forviller mig og saa mange andre? Hvor finner jeg uklare og vaklende menneskebarn under alt dette den *enkle og faste guddomsgrunn* som min sjæl trenger at faa hvile i, for ikke at miste baade tro, haap og kjærlighet og hele mit gudsliv?

Det svirrer os om ørene sterke ord om «positiv teologi» og «liberal teologi» som en livsbetingelse og en livsfare, ja en «giftkilde». Der ropes paa gamle bekjennelsesskrifter og bekjennelsestroskap, paa kirkelige læresystemer som skal forplikte os. Og alle de ropende proklamerer sig at bygge paa *bibelen,* paa «den hele uavkortede bibel» som det hetter, den «bokstavinspirerte» bibel, hvori da hvert eneste ord og uttryk skal inprentes os om «Guds ufeilbare ord». Og det tiltross for at disse folk selv vitterlig *slet ikke* efterlever alle bibelens tusener bokstaver og lover og regler, hverken i det gamle eller det nye testament, men tar sig den aandelige og materielle frihet de behøver. Og tiltross for at vor gamle kjære bibelbok, som er saa full av Guds lys til os paa livsveien, og som vi derfor daglig nærer vor sjæl av med tak til Gud, allikevel hist og her vitterlig *ogsaa* indeholder ting som tydelig nok viser sig merket av datidens skrøpelige menneskeaand og kunskap, ja undertiden inneholder ting som saa langt fra metter vor sjæl med Gud, at de endog

saarer og forvirrer vor sjæls hunger efter Jesu Kristi Fader, alkjærlighetens Gud!

Hvad skal da i alle disse forvirrete rop og alt dette bokstavmylder være den faste og usvikelige grunn for min sjæls tro og haap til Gud? Skal jeg maatte forgaa i al denne menneske-fordringernes og anklageskrikenes ville heksehvirvel, hvor ingen utgang kan øines?

Nei, intet av alt dette er selve kristentroen og grunvollen!

Gud selv alene er den faste evige grunn, og ingen kirkelærer og bekjennelser, ingen gammel eller ny teologi, ingen utvortes bøker eller bokstaver i verden kan eller skal være det. Alt dette er støv, alt dette vakler og forandres. — *Gud* alene er evig urokkelig, og Guds aand og naade er alene evig frelse. Her er den grunn som evig staar, om jord og himmel selv forgaar!

Og Gud har i menneskeslegtens historiske livsløp skjenket slegten *sig selv* til vor troes og gudslivs evigfaste grunn, i *Jesus Kristus*, den gudforkynnende, korsfestete og opstandne frelser, med Faderens evige tilgivelse og gjenopreisende kjærlighet til en fallen slegt. Jesus Kristus er Guds faste grunnvoll lagt midt iblandt os. Thi i ham hviler vor tro og vor frelse umiddelbart i *Gud selv*, evighetens faste klippegrunn. Gud være lovet!

Dermed er ogsaa *Jesus Kristus* og hans evangelium av Gud git os som vor kristentros *eneste norm og inhold*. Intet annet er fullt sikker veiledning for os paa evighetsveien. Og inten annet *forplikter* heller Guds barn, — ingen oldtidstraditioner eller bokstaver, ingen gamle eller nye symboler, ingen kirkelære eller sektlære, intet dogmesystem. Men Jesus Kristus i sin aand og sit evangelium alene. Som han selv sier: Bare «*én* er eders veileder — *Kristus*; og I er alle brødre.»

Det er da ikke hvert enkelt jordisk uttryk, der med rette eller urette tillegges Jesus av Nasaret mens han vandret paa jord, som skal forplikte Guds barn, som en slags lærelov. Det er ikke Jesus som *gjæter* eller *tømmermann* som frelser og evig forplikter os, enda vi ogsaa deri visselig kunde ha mye at lære av ham, — men alene Jesus som *Faderens søn* i menneskekaar. Heller ikke Jesus som *astronom*. Om han paa menneskelig vis sier at «solen gaar op» og «gaar ned», forplikter ikke Gud os ved det skriftord til at forkaste vor tids anderledes opfatning av solsystem og himmelrum, som Gud selv gjennem naturforskningen har aapenbart for slegten. Heller ikke Jesus i historiekunskapen og *literaturhistorien*. Hans uttryk fra

sit folk om «Abraham, Isak og Jakob» er ingen frelselov eller historiebefaling til os. Det betegner bare den gamle pakts hellige «fedre» som er gaat hjem til Gud. At han med sin samtids tanker om disse jordiske og historiske ting nevner «Moses» eller «David» som forfatterer av visse skrifter som efterhvert hadde faat disse menns navn, forplikter ingenlunde os, som Gud gjennem historiske granskninger har lært anderledes om mange av disse ting. Det er ikke *slike* ting Jesus Kristus kom for at inprente os, men alene sin aand og sit evangelium fra Guds faderhjerte!

Til alle disse nevnte jordiske og menneskelige kunskaper, historiske, naturhistoriske og alle lignende, har Gud git os den menneskelige *vitenskaps* granskninger, til at finne rede paa dem, efter de lover og linjer som Gud selv har nedlagt i disse ting. La videnskapen da faa ha fred og frihet til heri at gjøre sit nødvendige arbeid uten hinder. Og bed Gud om at naar den søker sanheten i alle ting, den ogsaa maa faa øiet oplatt for *Guds* storhet og ære i alt! Men ingen av denslags ting vedrører vor evige frelse.

Den *evighetens* kunskap, som bare Jesus Kristus fullt magter at gi os, til evig liv og frelse, er Jesu Kristi *sønneevangelium* alene, Guds fader- og barnekall til os i sønnen, han som alene kjente Faderen. Det er Jesus Kristus i sin *aand og evangelium* alene som er vor kristentros faste grunn og urokkelige rettesnor i Gud. Som han selv præciserer det: «Fader, dette er det evige liv, at de kjenner dig, du eneste sanne Gud, og den som du utsendte, Jesus Kristus» (Johs. 17). Intet mere.

Ikke netop hver eneste fortelling og hvert eneste trekk, som er fortalt om Jesus fra Nasaret, er selve grunnvollen. Ogsaa disse enkelte fortellinger faar som alt annet taale historisk prøvelse. Vi behøver ikke at ræddes. Hans liv og hans ord i sin store helhet bestaar den prøven. Men det er den personlige *Jesus selv,* i sit liv og sin aand og sit evangelium, som er den faste grunn i slegtens liv som intet kan rokke.

Saa er da Jesus Kristi levende person og aand og aandsord selve vor kristendom og vort kristenliv. Han som gav sit liv som offer til slegtens frelse, og opstanden ennu fortsetter sin frelsergjerning iblant os: at ingyte i slegten sin sønneaand og broderaand fra Gud. Han er vor kristentros guddommelige inhold og norm, vor frelses guddommelige pant og sikkerhet, ja selve den guddommelige kraft, det Guds eget veldige *skaperord* in i menneskenes slegt, som atter

og atter reiser liv av døde hernede og driver os til omvendelse til Jesu tro og kjærlighet. Grepne av Kristi kjærlighet tar vi Kristi frigjørende aak paa os, — og avviser alle menneskeaak!

Jesus Kristus er vort lykkelige barneliv i Gud, vor faste tryghet og vor glade frihet, i evighetens Faders favn. Den opgir vi aldrig i evighet. *Gud* alene er os nok. Derfor er Jesus Kristus os nok, ja større enn alle andre. Thi i hans aand og evangelium lyser Gud selv os i møte og tar os in i sin faderfavn.

Lat os merke os dette: Jesus henviser os slet ikke heller til sine *apostler og disipler* og alle deres ord og meninger som vor frelses faste grunn. Vi takker Gud hjertelig for alle disse og for al den aandens dype visdom og glød vi der møter. Apostler og disipler er os hjertelig kjære, — Gud give os mange slike! Vi lytter ærbødig til deres ord og vitnesbyrd og varmer vort hjerte ved deres ild fra Gud. Men *Jesus* er os mere, Jesus er os den *eneste* nødvendige, og Jesus er os ogsaa *nok.*

Det er alene *Jesus Kristus* som er korsfestet for os paa Golgata og opreist fra de døde. Det er til Jesus Kristus vi er døpte, — ikke til Peter og Paulus og Johannes. Jesus er enkel og klar og sterk, hvor deres klarhet og kraft titt vakler. Hos Jesus er vi ved selve livsgrunnen: *Gud selv.* Den barnetroens friplass opgir vi ikke for alle disipler eller vismenn i verden!

Jesus setter da heller aldrig som frelsebetingelse for os alle det gamle og nye *testamentes* fortellinger og bokstaver. Dette siste var jo ikke engang ennu blit til. Vi takker Gud hjertelig ogsaa for alle disse store gaver, og vi drikker begjærlig livsens vand av alle de mange levende brønner der. Men *Jesus* alene er livet. Jesu eget evangelium er den dype og klare livskilde helt inne ved *Fader*hjertet. Der vil vi som barn frie og trygge faa være, som han selv gav os ret til. Vi opgir aldrig den dyre frihet han kjøpte os med sit blod!

Hvem har da full ret til *kristen*navn? Jo hver den som oprigtig gir Jesus sit hjerte og ber om at faa følge ham i hans tro, haap og kjærlighet.

Hør, alle I engstete, og hør, alle I stridende fra vore dagers forvirrete menighet: Jesus nevner ikke som vor tro's og frelses faste grunn en eneste av alle disse kirkernes og sekternes *tusen dogmepunkter* som der nu strides om og fordømmes efter. Han sier aldrig at vi maa bygge vort evighetshaap og kristennavn paa disse, eller at

Gud vil prøve os efter dem. Hvem kunde da bli frelst? Hvem torde da kalle sig «kristen»? Her er jo alles haand og røst mot alle!

Ja selv det *høieste navn,* som troen frydefull bruker om sin frelser: *herre*navnet, *guds*navnet, — selv det er ikke fast grunn nok for os, sier Jesus: «Ikke enhver som sier til mig «herre, herre», skal gaa in i himmerikes rike, men den gjør min himmelske *Faders vilje.*» Han ber os netop, at vi ikke skal legge formye vegt paa høie uttryk og navn, ikke bygge paa vor «bekjendelsestroskap». Bygg paa mit levende *liv i Gud,* sier han. Bygg paa *Gud* i mig og i mit evangelium, i full hengiven lydighet, — bygg ikke paa at I kan utsi de rigtige uttryk om Guds invortes vesen og mit livs hemmelighet i Gud. Søk om I kan trenge in til dyp forstaaelse, javel, — men bygg alene paa *Gud,* idet I hjertelig tar imot hans evangelium og gir eders liv hen til det i inderlig tak og tro og lydig kjærlighet!

Se, *dette* er Guds faste grunnvoll til os i Jesus Kristus, beseglet av Jesus selv for alle tider ved hans offerdød, beseglet av Gud selv for alle jordens slegter ved at han reiste ham op fra de døde og gav os ham igjen som en *levende* frelsens grunnvoll. Her gjelder det at grave dypt, og ærlig og inderlig la Gud bygge os op paa grunnvollen!

Ja her vil vi bygge og bo. *Jesus* er os mere enn alle de andre. Han alene er os nødvendig, og han er os ogsaa *nok.* Han er vort hjertes lykkelige *fristad,* hvorfra ingen dogmernes fnysende blodhevnerer skal forjage os med sine skremsler. Her hviler vi paa selve klippen, ved det evige *Faderhjerte.* Og alle kirkestridernes brølende brenninger rokker os ikke. Gud ske lov! Herren kjenner sine, — ingen har ret til at fordømme Guds enfoldig søkende barn!

II.

Men naar vi saaledes fullt ut har hevdet det kristelige *frihetsprincip,* Guds barns hellige frihet i Jesus Kristus, som vort religiøse livs eneste sikre og urokkelige *basis,* som er den samme for læg og lærd og hvilketsomhelst kirkesamfund vi saa tilhører,[1] — saa skal ogsaa det næste sies og faa sin fulle ret: Den kristne *menighetssamfølelse.*

Vi kristne lever ikke atskilt hver for os. Vi lever alle i et aands-

[1] Se utførligere herom i mine smaaskrifter: «*Kristenfrihet*» og «*Universitetsutdannelse*».

samfund og i en aartusengammel kristenmenighet, hvori vi har vor tro's røtter, vort dypeste aandelige fellesskap, og tillike vor nødvendige kristne livsgjerning at gjøre til det heles opbygging. Kristi aand er frihet, men Kristi aand er ogsaa dyp broderlig og aandelig *samfølelse*. Gud er ogsaa *historiens* Gud, folkets og den store menighetssamlings og samfølelses Gud og Fader.

Og særlig de som er satte som menighetens *veilederer*, i forkynnelse og religionsvitenskap, har av Gud faat til opgave ogsaa at ha hjerte for og fremme denne kristenmenighetens store fellesskap og dype samfølelse. Enten de er konservativt eller liberalt rettet, skulde de netop ved sin utdannelse ha faat det videre syn for traditions- og troesformlernes historiske tilblivelse og derved menneskelige *utilstrekkelighet*. Men paa den andre siden ogsaa syn og hjerte for Kristi menighets historiske *livssammenheng*, for dens enhetsopgave og hellige fellesskapsbehov i tro og troessymboler. Dog hvor er ikke her syndet, fra begge parter! Netop av de teologisk utdannete, som derved ogsaa har opeksersert den læge kristendom til dogmatiske tuktens ris over al enfoldig kristentro!

Kristi menighet paa jord, den gamle og altid unge, er vor aandelige *mor*, som fødte os til Gud og samlet sin barneflok for hans aasyn. Og vi ærer henne, tross alle hennes skrøpeligheter nedgjennem tiderne. Under alle magtkirkernes og dogmekirkernes forblindelser gjennem aarhundrerne, er det dog *Jesu menighet* paa jord, med hans aand i sit hjerte og hans evangelium i sin munn, som tjenende har bragt menneskeslegten dens helligste lykke og kraft. Gud bedre det — vistnok altfor aandsfattig saa mangen gang, og altfor stivt insnørt i sine dogmatiske formler og formaal!

Og hver av os lever og tjener Gud særlig her i vor egen gamle *folkemenighet* med dens særegne historiske livsutvikling, traditioner og livsbehov. Vor gamle *norske* folkemenighet fra fedrene, som samler hele Norges folk i Kristi tro og tak og tjeneste for Gud, er os saare dyrebar, tross alle sine aapenbare mangler. Og vi vilde regne det for en stor *folkeulykke*, om vort norske folks menighet skulde, som det truer med, sprenges i smaaflokker, der da sikkerlig hver for sig vil oprive hverandre og efterhvert forkrøples, mens det store folk og dets største opvoksende barneflok sikkerlig vil bli staaende helt utenfor al kristenmenighet og religiøs paavirkning.

Dette gir os alle en alvorlig forpliktelse, baade dem som mer repræsenterer det konservative livsbehov og dem som mer hevder

det frisindete og fremadskridende. Den kristne *frihet* maa der ikke gjøres skaar i for nogen. Men *menighetskjærligheten,* den alkristelige samfølelse og samhold maa ogsaa for hvert Guds barn staa som et helligt og forpliktende ideal, der lysende leder frihetens skilte veier sammen.

Derfor gjelder det: Hvor strid og splittelse kan undgaaes, der bør den for Jesu skyld undgaaes, han som bad og ennu ber om sine venners *énhet.* Der hvor forargelse og forvirring av de enfoldige kan undgaaes, bør kristenfriheten ta det vel i agt og begrense sin færd. Menigheten bestaar da ikke bare av aandsfilosofer og lærde teologer som kan tumle med luftige begreper og «forestillingsformer». Likesaa lite som *historien* selv, og heller ikke den evangeliske historie, bestaar av bare aand og aandsbegreper. Stort ansvar faar de som ophisser mot kristne brødres troes- og tankefrihet i Jesu navn. Men stort ansvar faar ogsaa de som slynger ut i menigheten brandfakler ved i utrengsmaal at angripe menighetens historiske troesstøtter og ærværdige troessymboler. Selvfølgelig er det *aanden* det i alt kommer an paa, — men det utelukker dog ikke at historiens Gud her i denne sanselivets vaklende verden av naade imøtekommer vor trang ogsaa til *utvortes sansbare* oplevelser ut av aandens evige verden, for at gi os svake fullt bekreftet visshet. En saadan er f. eks. *Jesu Kristi opstandelse* og de første disiplers atter og atter bevidnede oplevelse av den opstandne. Hvad religiøs eller vitenskapelig vinning kan der bli av at opløse aposteltidens historiske virkelighetsoplevelser? Vinner tro eller vitenskap derved nogen fastere grunn under sig?

Det er trist naar troende teologer kan utvise saadan ufattelig «aandsoverlegenhet» overfor vor almindelige uteologiske menighets kristentro, en studerkamrets uforsvarlige uvitenhet om hvordan de utslyngete ord *virker* ute i det store ulærde kristenfolk. Likesom det paa den andre siden er enda mere trist at se dømmesyken og forkjettringen feire sine rene menighetsopløsende orgier rundt om. Skal da Kristi gjerning og vort norske folks kristenmenighet ødelegges for non faa luftige eller letlivete paastanders skyld, som jo tilmed ikke tilsigter at negte men tvertimot *hevder* vor frelsers *levende liv* tross død og grav?

Maatte vi alle lære mere i ydmyk og broderlig varsomhet at værne om kristenmenighetens og vor egen livssammenheng i Jesus Kristus!

III.

Den *dypeste og inderligste* livssammenheng har hver troende selvsagt med *Jesus Kristus,* sin frelser. Han som er den troendes egen innerste livshemmelighet i Gud og selve menighetens levende sjæl. Men derav følger ogsaa naturlig, at *Jesu Kristi historiske skikkelse,* saaledes som den er os overlevert fra den første menighet, særlig gjennem evangelierne, er for den troende saa hellig og kjær, at han ved den historiske undersøkelse av den vil med rette kreve av sig selv og andre den ytterste grad av ærbødig *varsomhet.* Han har ikke raad til at miste no av ham. Da det er den *virkelige* Jesus av Nasaret Gud har git os til frelser, maa ogsaa her vitenskapens religiøs-historiske prøvelse foretas, for at klare evangeliets egentlige Jesusbilled og selve dets historiske virkelighet for troen. Den troende er ikke rædd for den prøvelse, — Guds sanhet bestaar! Men troen kan heller ikke føle sig forpliktet til bare at anerkjenne *det* som virkeligt eller muligt som en enkelt naturbunden tid og dens vitenskap behager at godkjenne.

Troen vet, av Jesu aand i sit hjerte, om en *almegtig* Gud; og Guds *under* er ikke fremmed for den. Kan der fremlegges fullt overbevisende sansynlighet eller endog faktiske motbeviser for en evangelieberetnings uhistoriskhet eller usikkerhet, ja saa vil troen ta dette med ro. Den vet jo saa godt, at det ikke er paa alle slike større eller mindre enkeltheter den bygger sit liv og sin frelse, men paa selve *Jesu Kristi person og evangelium i Gud.* Men hvert trekk i evangelierne som er med at bygge selve Jesu eget *personlige billed,* er jo for troen saa dyrebart at den vegrer sig ved at miste det. Den sier: Her er Guds helligdom, trekk dine sko av og bøi dine kne!

Troen vet saa godt, f. eks. om Jesu overnaturlige *fødsel,* at ingensomhelst vitenskap her kan bevise eller motbevise det ringeste. Og ingen vitenskap kan heller med al sin kritiske opløsning og gjenopbygging skape os en fyllestgjørende *ny* Jesus Kristus. Troen har ingen annen utvei enn i frihet at *velge* den historiske Jesusskikkelse som apostelmenigheten har skildret for os og i livsforening med denne levende frelser erfare hans aandelige frelsemagt. Den indrømmer vel, at i al menneskelig overlevering kan der snike sig in feil og tilføielser, eftersom tiden gaar. Saa den vil ikke forgude en enkelt bokstav. At Jesus er Guds aandelige *søn,* er større enn

at hans legem er overnaturlig undfanget. Dog Gud bestemmer selv sine veier.

Men naar det f. eks. gjelder et punkt som *Jesu opstandelse,* som hvert ord av apostlernes munn atter og atter gjentar vitnesbyrd om, og som derfor er blit Jesu menighets faste trøst og jubelsang gjennem alle aarhundrer, da sier troen avgjort, ut av sit eget selvopholdsinstinkt: Jeg ønsker ikke at faa utvasket for mig selve de historisk bevidnede *begivenheter!* Jeg staar paa historiens grunn og ønsker ikke at faa ombyttet Guds egne historiske *handlinger* med bare filosofiske «forestillingsformer»!

Den som er blit grepet av Jesus Kristus og dypt kjenner sin livssammenheng med den korsfestede frelser og hans menighet, vil i det hele staa med taknemmelig ærbødighet netop overfor Jesu nærmeste disiplers vitnesbyrd om ham, deres erindringer og aandsfyllte ord i det *nye testament.* Ikke av avguderi og bokstavtrældom, men av kjærlighet til Jesus Kristus og hans levendegjørende og frigjørende aand i denne bøkernes bok.

Ogsaa kristenmenighetens ældgamle «*troesbekjennelse* («de 3 artikler»), i overensstemmelse med det nye testament, vil være ham hjertelig kjær, i hellig ærbødighet. Ikke som en *troeslov,* ikke som et kirkeligt politireglement, — for *Jesus Kristus* alene er Guds aandelige lov til os! Men dens evangeliske ælde i Kristi menighet og dens historiske og udogmatiske enkelhet fanger vort kristne barnehjerte, og gjør den til et kjært, samlende uttryk for kristenmenighetens felles tak og tro overfor Gud og hans store frelsesgjerninger. I denne «apostoliske troesbekjennelse» har ogsaa netop den kristne menigmann et kort og greit kristelig holdepunkt og oversigtspunkt for sig, til frihet overfor alle bibelbokstavernes og fortolkningernes utallighet, saa han kan slippe at rives med in i teologernes og alle lægmannsteologernes endeløse kamphvirvel som vilde ødelegge ham. Dog det faar vi altid hugse paa: at *Jesus Kristus selv* er større enn bekjennelsen og dens enkelte led. *Jesus Kristus* alene er selve Guds fullkomne ord og selve Guds frelse til os alle.

Ogsaa kristenmenighetens følgende livsløp og religiøse tankeforsøk nedgjennem aarhundrerne vil, tross alle de menneskelige feil og skrøpeligheter, staa for den som har Kristus og hans menighet kjær, som en troestankernes *helligdom* med sit dristige himmelstigende spir, hvor ogsaa han hører hjemme som i mors gamle ærværdige kirkehjem. Jo mere vi trenger in til selve *sjælen* i disse gamle

kirketanker og kirkeuttryk (disse «kirkedogmer»), blir vi mere forsonlig stemt mot dem. Vi opdager at de under sin tunge og stive oldtidsrustning gjerne innelutter sterke og umistelige sanhetsværdier fra Gud.

Det er vor gamle kirkemors røst, der hun taler og synger fortidernes gammelmodige spraak, i fryd over Guds store gjerninger. Selv om vi mangengang, ved den historiske forsknings undersøkelser og vor egen tids kristne tenkning, heller vilde ha formet mange av disse kirkeuttryk no anderledes, om de samme guddommelige kjensgjerninger, og heller aldrig opgir vor ret til i Jesu Kristi frihet at gjøre dette, saa gir dog netop *samfølelsen* med Jesu Kristi menighet os den inderligere forstaaelse. Vi *gler os* over selv at tale og synge vor gamle kirkes nedarvete spraak sammen med alle de andre brødre og søstre i gammel og ny tid. Over at bruke det religiøse tungemaal som ogsaa vore egne menigheter og alle de enfoldige gamle og unge deri forstaar. Selv om det av og til forekommer os mere snirklet og oldtidsmessigt enn Jesu enkle og altid unge evangelium egentlig behøver.

For hvem magter med menneskeord fullkommen at uttrykke Guds evige vesen og virke? For saa vidt er *alle* vore troesformler, de gamle saavelsom nutidens nyeste, mangelfulle og «kjetterske» nok, overfor *Guds* dom.

Jesu eget evangeliske tungemaal er og blir det beste. Hans *Fadervor,* og hans liv og kors og opstandelse, i lysende forening og inbyrdes forklaring, er menneskeslegtens store, enkle, livgivende troesbekjennelse fra Gud, som aldrig skal dø!

Her er *Guds* egen røst til os. Her er *Faderens* eget evige credo i historien!

RELIGIØST OG INTELLEKTUELT BEHOV.

Nogen bemerkninger til Eivind Berggravs omtale av Linderholms bok.

Den omtale redaktør Berggrav har gitt[1] av prof. Linderholms bidrag til den svenske «enquète»: «Det andlige nutidsläget och kyrkan», en artikkel som siden er utkommen i bokform og oversatt til norsk unner titelen «Fra dogme til evangelium» — nødvendiggjør nogen motbemerkninger.

Ikke fordi Berggravs artikkel ikke inneholler meget godt, men fordi den desuten inneholler saa meget vrangt at det gode den sier vil bli misopfattet og i en utilbørlig grad bli tatt til intekt av den kirkelige og teologiske — og forresten ogsaa av den uklart svermerisk-religiøse — reaksjon, som det for tiden er vaar plikt aa ikke følge altfor blinnt og ukritisk, men heller aa holle igjen mot med klart hode.

At B. har følt trang til aa ta avstann fra L., det kan man nok forstaa. Boken er baade her og i Sverige blitt opfattet som et kampskrift og har vært et av reaksjonens store nummere, naar det gjaldt aa blaase til angrep paa den videnskabelige teologi og den frisindede kristendomsopfatning. Og da L. ikke i samme grad har levnet aa gi fullttonende og varme uttrykk for den personlige kristelighet som han sitter inne med og som der dog merkes meget av i boken, som for sin teologiske kritikk av det overleverte dogme og sin klare følelse av de intellektuelle vanskeligheter ved aa forene tradisjonell kristendom med modern verdenerkjennelse og tenkning, saa kan man lett forstaa at boken har skremt nogen, likesom den utvilsomt har frastøtt mange.

Men det maa være en kritikers sak aa sette sig in i den manns aandelige situasjon som han kritiserer, prøve aa se tingene fra hans synspunkt, og saa i tilfelle foreta et klart opgjør med selve synspunktet, paavise at det er ensidig, falskt eller utilstrekkelig.

---

[1] I K. & K., oktbr. 1919, s. 432 ff.

Men det forekommer mig, at B. i nogen grad er kommen i skade for aa bedømme L. ut fra et synspunkt som denne overhodet ikke har villet se tingene fra i denne boken, slik at resultatet er blitt at forfatter og kritiker staar og taler om hver sin ting. Kritikeren er ikke mindre ensidig enn forfatteren, men heller mere, forsaavidt som han bruker ord og domme saa skarpe og paradoksale at han overhodet synes aa ville utelukke berettigelsen av den annens synspunkt.

Men i og for sig er alle synspunkter berettigede. Sannheten staar sig paa at en sak blir sett og skarpt belyst fra alle sider.

Nu forekommer det mig, at intet mere enn religionen trenger belysningen fra alle synspunkter. Ti intet synspunkt kan gi mere enn én side av sannheten, heller ikke av den religiøse sannhet. Det ene synspunkt utelukker ikke det annet, kræver det tvertimot som sitt supplement. Kræver det, selv om de ikke kan utjevnes logisk, selv om «løsningen» maa bestaa i aa konstatere antinomien, konstatere den spenning som med livets rett og nødvendighet bestaar mellem de intrykk og forestillinger og opfatninger som de forskjellige synspunkter gir.

Saavidt jeg kan se har L. tatt for sig de religiøse problemer slik som de opstaar fra det intellektuelle behovs, «sannhetskravets», synspunkt. I motsetning hertil hevder B. — og selvfølgelig med rette — det religiøse behovs «livets» rett.

For nu aa redusere motsetningene mellem de to til den enklest mulige formel, saa kan man si, at L. uttrykkelig anerkjenner det sistnevnte synspunkt rett, mens B. har formet sine uttalelser med en saa paradoksal og flott skarphet, at det ser ut som om han overhodet vil nekte det intellektuelle synspunkts rett. L.s hevdelse av «sannhetskravet» blir for B. ut fra hans ensidige betoning av følelsen, av stemningen, av livsbehovet — en «løn».

Nu er hertil aa si, at «løgn» er ikke noget bra uttrykk i denne sak. Det virker for folketalermessig. Lat Calmeyergaten faa beholle den slags argumenter! Likesaa argumentasjonen om «moderne» og «umoderne». Å være «moderne» er aldri noget argument for riktigheten av en sak. Lat visse ortodokse teologer beholle for sig den hektiske iver hvormed de vil vise at den videnskabelige teologi er «umoderne» og ortodoksismen «moderne»! Som enhver vet kommer der alltid i historien aandelige tilbakeslagsperioder, hvori reaksjonen er «moderne». Ogsaa romantikken og dens teologiske av-

fødning den Hengstenbergske nyortodoksisme brølte i sin tid op om at den var «moderne»; og hvor grufullt umoderne var ikke Wergeland og hans kunst- og livsbetraktning for de romantisk-religiøstreaksjonære æstetikler fra omkring midten av forrige århundrede. Vår tid smiler baade av Hengstenbergs og æstetiklernes forsøk paa aa bevise at den kulturstrømning og den religion som f. eks. Wergeland staar som uttrykk for, var «et tilbakelagt, umoderne stadium». Er der noget som er forbigaaende, paa forhaand dømt til unnergang, tross en tilsynelatende triumf, saa er det denslags «moderne» reaksjonsstrømninger som gjerne kommer som tilbakeslag efter store anspennelser, efter krigs- og katastrofetider, og som søker frelsen i den mest mulig uforandrede gjenoplivelse av de former som engang var. Som regel blir det mest bare med formene. Dypest sett er og blir denslags «moderne» strømninger trætthets- og dekadencefænomener, som en stunn har rivende medgang, men som gjør det til en plikt for aandslivets og aandsfrihetens menn aa holle hodet klart og intellektet vaakent.

Vi lever nu i en slik tilbakeslagstid hvor det ikke gjeller å være moderne, men hvor det gjeller aa holle igjen mot baade den bevisste reaksjon og det meget uklare «Gefühlduselei» som kan begunstige reaksjonen.

Men tilbake til motsetningen Linderholm—Berggrav. — «Løgn» betyr altsaa her i B.s penn saa meget som «utilstrekklig sannhet». Jeg skal ikke legge brett paa uttrykket, skjønt det nok kan være «gefundenes Fressen» i visse kredse.

Det B. vil, er aa gjøre sig til talsmann for den religiøse livets interesse. Hans feil er at han ikke har hevdet den som en berettiget interesse ved siden av — eller gjerne for mig over — den av Linderholm forfektede intellektuelle interesse, men at han iallfall har uttrykt sig som om han opstiller en motsetning mellem religiøst og intellektuelt behov. B. skriver som om han konstaterer et enten -eller. I virkeligheten er der kun tale om et baade-og. Og det vet B. selvfølgelig godt; han er jo religionspsykolog. Men jeg kan ikke fri mig for det intrykk at han har skrevet sin artikkel unner trykket av en viss panikkstemning, som har latt ham hevde et uomtvistelig sannhetskrav paa en slik maate at det blir — «løgn» vilde B. sagt; jeg foretrekker for tydelighets skyld aa si: ensidig, misvisende og utilstrekkelig.

I virkeligheten er B. selvfølgelig enig med mig i at det intellektuelle

behov, «sannhetskravet», er et like saa oprindelig og medfødt, et likesaa uunværlig og berettiget og guddommelig behov hos oss, som det religiøse behov. Der er en dyp trang i oss — mere eller mindre klart og bevisst utviklet hos de forskjellige — efter erkjendelse, efter aa forstaa tingene i deres sammenheng, efter aa orientere oss aandelig midt i den verden vi lever i, efter aa finne lovene, efter aa vinne et motsigelsesfritt helhetsbillede av tilværelsen. Og dette sannhetskrav strekker sig helt in i det personlige moraisk-religiøse liv; det blir et samvittighetskrav for oss; vi er ikke mere istann til aa lyve for vaar videnskabelige sans, vaar forstann, vaar hjerne, enn vi er istann til aa lyve for vaart hjerte. Det blir, som B. meget riktig utfører, stundom et personlig sannhetskrav for oss aa «føle paa hver salmelinje, om vi nu virkelig kan synge den, om ikke dens uttrykk gaar ut over det vi i sannhet, ganske nøkternt kan bekjenne». Jeg kjenner til dette; meget godt har B. her karakterisert den stemning, hvori mange av oss unge i vaar første ungdom gikk til en gudstjeneste. Ingen løgn skulde det være, og naar presten ofte med en polemisk bitone paa de enkelte uttrykk og med rappe sideblink til mulig tilstedeværende liberale og moderne — leste troesbekjennelsen, da bet vi tennerne sammen og følte, at her betonet menighetens tjener paa en uberettiget maate en bestemt opfatning av tingene, som formelig la an paa aa gjøre oss til «løgnere». — Siden har vi erkjennt den «symbolske» karakter som fremfor alt «symbolene» har og maa ha, og nu kan iallfall jeg sitte og fryde mig og føle mig kraftig opbygget av de kantede, farverike, gamle ærværdige ord som saa ærlig — og saa menneskelig tidbunnet — prøver aa gi uttrykk for oplevelsen, for det centrale i kristendommen og som derunner ofte har grepet ved siden av, men ofte ogsaa har hatt lykke til aa finne former og venninger, fulle av dyp poesi, plastiske, uovertreffelige mythiske former for det evig gyldige.

Den nevnte uendelige higen efter intellektuel og moralsk klarhet og vederheftiget er det det kommer an paa. Den er ganske upaavirket og uanfektet av den omstendighet at mange av de enkelterkjennelser som vi formulerer for aa bygge vaart helhetssyn op av, viser sig aa være uferdige, tidbundne, «tyveaarige sannheter»; enhver tenker og videnskapsmann vet at av hundrede av hans tids erkjennelser maa de 99 revideres. Ikke desto mindre er det et personlig begrunnet og moralsk utdypet sannhetskrav for ham aa

holle paa dem saa lenge de gjør tjeneste, og han kan ikke under nogen omstendighet gaa med paa innenfor tenkningens og den videnskabelige erkjennelses sfære aa annerkjenne virkelighetsforklaringer — jeg betoner uttrykkelig at det dreier sig om virkelighetsforklaringer, ikke om virkeligheter — som strider mot grunnlinjene for vaar erkjennelse og tenkning overhodet. — Lat de enkelte «sannheter» — darwinisme, verdensbillede, rum- og tidsforestilling, bibelkritiske resultater osv. — skifte saa meget de vil — det er ikke det det kommer an paa. Vi vet at de maa skifte, at de er i ustanselig vorden; det ligger overhodet i den menneskelige erkjennelses natur. Men det kan ikke i nogen henseende berettige til aa opgi det intellektuelle behov, «sannhetskravet» som saadant. Den mann som overhodet er kommet til bevissthet om sitt intellektuelle behov, om sitt behov for en enhetlig verdensforklaring, om sin trang til videnskabelig aa erkjenne tingenes sammenheng, han kan likegodt opgi sin personlighet og sin samvittighet som dette behov. Skulde jeg nogengang komme til aa slaa av paa noget som min erkjennelsesevne har sagt mig er «sannt», d. v. s. i overensstemmelse med hvad jeg ellers vet lovmessig gjeller innenfor den intelligible verden, og «omvende» mig fra en erkjennt sannhet uten aa være blitt *intellektuelt* og videnskabelig overbevist om dens uhollbarhet, da vilde jeg være en brutt mann, en knekket personlighet. — Kræver mitt intellektuelle behov, min sannhetstrang at tradisjonelle religiøse formuleringer og formentlige sannheter maa ofres, saa maa de ofres. Der er ingen vei utenom. Ti de religiøse formuleringer, dogmene, er selv av intellektuell, erkjennelsesmessig art og maa taale den samme kritikk som enhver annen «sannhet», om enn der i dette tilfelle foruten den intellektuelle maalestokk ogsaa maa brukes en annen, en religiøs.

Derfor kan ordet «sannhet» heller ikke «tape sin ildnende makt» for et menneske som er sig sitt intellektuelle behov bevisst, som B. skriver. Er det tilfelle, da holler man paa aa gaa paa kompromis, da er det et farlig tretthetsfænomen, som ingen unnskyldning finner i Ibsens paradoks om de tyveaarige sannheter, og som Ibsen selv vilde vært den første til aa fordømme. Selvfølgelig «leter vi efter noget mer enn sannheter som er tidens døtre, vi leter efter den visdom som Leonardo kallte evighetens datter» (Berggrav). Men for det første er dette ikke noget særkjenne for tiden efter 1914; det er just det alle sannhetssøkere til alle tider har gjort. B. har

ingen rett til her aa konstatere en motsetning mellem «oss» og den forrige slekt. Og for det annet: den visdom som er evighetens datter naar vi ikke, hvis vi forakter den sannhet som er tidens barn, saa lenge vi selv staar i tiden. Ti den sannhet som til enhver tid er netop den tids sannhet, for den plikter vi aa bøie oss i den dypeste respekt, saa lenge som den staar som det høieste i insikt som vi for øieblikket er naadd til. Den evige visdom er ikke det samme som erkjennelsesteoretisk skepsis; ei heller er den enstydig med den gaaen utenom de intellektuelle spørsmaal som ofte kjennetegner den praktisk rettede fromhet, men som ofte er en annen form for aandelig makelighet og som i hvert tilfelle betegner en begrensning ved vedkommende person. —

Like nødvendig, oprindelig og berettiget som det intellektuelle behov er nu det religiøse — deri er jeg helt enig med B.

Det religiøse behov er et livsinstinkt. Det er en primær og primitiv (oprindelig) trang. Det er trangen til det personlige forholl til virkelighetens virkelighet, som gjør det mulig for det aandelige menneske aa hevde sig i verkelighetens verden. En uro, en higen, som aldri dør.

Men det er ikke motsatt det intellektuelle behov. Begge sikter de til orientering i virkeligheten, teoretisk og praktisk. Begge sikter de mot klarhet, mot sannhet. De griper ofte in i hinannen; der eksisterer ikke nogen religion eller religiøsitet som er helt uten intellektuelle momenter.

Ti som alle oprindelige instinkter trenger det religiøse instinkt regulativer. Det trenger baade intellektets og moralens tukt og kultur. Hvad utuktet og uregulert religiøst instinkt kan føre til, det har man det beste bevis paa i den megen verdiløse eller skakkjørte krigsreligiøsitet, som Berggrav selv har skildret saa anskuelig for oss i sin bok om krigerliv og religiøsitet. — Idealet er ikke det ensidig intellektuelle menneske, heller ikke det ensidig religiøse menneske; idealet er det harmoniske menneske hos hvem religion, moral og intellektuel kultur er forenet.

De to behov det religiøse og det intellektuelle driver mennesket til aa søke in paa virkeligheten fra hver sin side. De angir to motsatte kanter aa se virkeligheten fra. Men begge utsiktspunkter gir virkelighetsanskuelse, men ingen av dem gir den universelle virkelighet i ett syn; den er forbehollt intuisjonens store øieblikke. Mellem to virkelighetsbilleder, som er sett fra to motsatte synspunkter

vil der altid bestaa en spenning. De kan ikke uten videre adderes. De kan heller ikke utlignes i en motsigelsesfri syntese. Det er virkelighetstroskap aa konstatere spenningen, antinomien, og gi begge synsmaater deres uavkortede rett. Mennesket er aldri i samme stunn overveiende religiøst og overveiende intellektuelt — videnskabelig. I livets forskjellige øieblikke har snart det ene, snart det annet synspunkt overvekten. Deri ligger den praktiske løsning av spenningen.

Et helt menneske kan heller ikke avskjære nogen av disse behov. Man *kan* dræpe et av dem. Men da er man ikke lenger et helt menneske. Da er man en fanatiker, en beklagelsesverdig menneske-type, hvis sterke ord og domme og hvis kunstig oparbeidede evne til tilsynelatende aa sluke alle de kameler Gud har skapt — og desuten en hel del som menneskene i sin uforstann har laget — dekker over en indre brist. Særlig hvis de paastaar at de i kraft av en «omvendelse» har dræpt den ene halvdel av sig selv. Som regel har deres intellektuelle behov — for det er gjerne det det gaar ut over — da aldri være en helt personlig tilegnet del av dem selv.

Men nu synes det aa være forutsetningen for B.s kritikk av Linderholm, at vi har naadd til ende med det eksperiment aa leve bare paa intellektuelle sannheter, paa «klarhet». «Vi vikler oss netop ut av en tid som bare hadde forstannen tilbake». Nu er den aandelige situasjon en annen, synes B. aa mene. Den forrige generasjon maatte rydde vekk gamle religiøse formuleringer og overleveringer fordi de dannet en hindring for det religiøse behov, stengte ved sin mot det intellektuelle behov stridende form og inholl veien til Gud for mange. *Nu* er den aandelige situasjon en annen; nu er vi trette av intelligens, av klarhet, av sannhet, av kjølighet; nu kræver «livet» sin rett; det religiøse behov vil tilfredsstilles: «For sannhetens skyld holler vi ikke flere offerfester. Skal noget falle nu, saa er det ikke for sannhetens skyld, men for livets.»

Hertil er nu først aa si at karakteristikken av det netop forgangne tidehverv som en tid som bare hadde forstannen tilbake, er høist ensidig og overdreven. Naar det religiøse behov i disse dage kan glæde sig ved almindelig respekt og anerkjennelse som en «positiv» virkelighet, saa skyldes det ikke en pludselig kuvending, men er resultatet av lange tiders stille vekst, som er fremmet baade av tenkningen og videnskapen. Det er den videnskabelige «liberale» teolo-

gis umistelige fortjeneste at den hele tiden har rettet sitt søkelys efter det religiøse i religionen og kjempet for dets rett mot en misforstaatt intellektualisme, den være sig resjonalistisk eller ortodoks.

Her staar jeg ved noget som er en hovedsak i det jeg vil si. Naar situasjonen idag er den, at den dannede verden ikke lenger støtes bort fra religionen av de intellektuelle vanskeligheter, ikke føler dem saa sterkt, ja endog i en stundom likefrem utilbørlig grad synes aa unnervurdere dem — fordi de ikke mere kjenner dem — saa skyldes det ikke minst netop den videnskabelige teologis utrettelige intellektuelle og historiske rydningsarbeide.

Det har virkelig i høi grad lykkedes den aa fjerne i den almindelige dannede bevissthet en rekke slike anstøtsstener.

I den til jul utkomne Studenterforbunnets aarbok «Deilig er jorden» har Arne Fjellbu en meget instruktiv artikkel om den aandelige situasjon i studenterverdenen, som tydelig beviser det jeg her sier.

I begynnelsen av Berggravs og min studentertid kunde de antireligiøse talere baade i Studentersamfunnet og i enhver annen forsamling av vaaken ungdom ta stor applaus og virke høist overbevisende paa mange av de unge ved aa gaa til angrep paa kristendommen ved aa peke paa slike bibelske sannheter som det talende Bileams asen, haren som tygger drøv, jomfrufødselen, de 6 skapelsesdage, kvinnen av mannens ribben o. s. v. — Nu nytter ikke det lenger, det faller dødt til jorden og føles som platheter og daarlige vitser. — Hvad kommer det av? Det kommer *ikke* av at den almindelige student nu mer enn dengang sluker disse forestillinger og finner dem anstøtsfrie. Det kommer av at 20 aars intellektuelt og religiøst arbeide fra den videnskabelige teologis side har løsnet alle disse forestillinger fra kristendommen. Det kommer av at nu har vi faatt den tenkende del av almenheten til aa forstaa at alle disse ting ikke har noget med religionen aa gjøre. Kristendommen bestaar like frisk og sterk dem foruten. Et angrep paa disse «sannheter» opfattes ikke lenger som et angrep paa kristendommen, men som en Don Quixotisk kamp mot vinnmøller. — Og deri er selvfølgelig Berggrav enig. I den grad har endog vaart rydningsarbeide og vaar apologetikk, hvor B. selv har arbeidet med saa trutt som nogen, baaret frukt, at vi nu mangen gang staar overfor den beklagelige misforstaaelse hos de unge studenter, at der overhodet ikke lenger finnes intellektuelle vanskeligheter ved kristendommen, en opfatning som ofte altfor lett frister til aandelig lathet og omtrent-

lighet i den intellektuelle bearbeidelse og tilegnelse av religionen. — I dette siste tidsfænomen er naturligvis ikke alene det omtalte rydningsarbeide skyld. Mange faktorer har spillet in. Nevnes kan den pragmatistiske filosofi og den overveiende praktisk rettede kristendomsform som fra vestens lanne har strømmet ut over det øvrige Europa.

Den nuværende aandelige situasjon beviser altsaa saa langt fra, at det religiøse behov greier sig uten det intellektuelle eller endog har en brodd mot dette. Det er mangel paa kjennskap til sitt eget væsen og til den faktiske situasjon, hvis den opfatning skulde være almindelig at nu er forstannens tidsalder omme, «følelsene» eller «livet» blitt de eneraadende krefter. Det intellektuelle arbeide hører med til selve livet.

Hvis det nu skulde lykkes den inbrytende «teologiske» og teologifiendtlige reaksjon aa skrue utviklingen tilbake dit hvor den ønsker, saa tradisjonens makt og «bibelens autoritet» igjen fikk hindret den intellektuelle «kritiske» bearbeidelse av skrift, tradisjon og læreformer, saa vilde for det første dette som sin nødvendige konsekvens medføre et «kirkelig» krav om at intellektet ogsaa skulde bøie sig for slike sannheter som de mange rent tidsbundne forestillinger i bibel og lære — mere eller mindre rasjonalistisk omtolket. Den rasjonalistiske tolkningsmetode er nu som bekjennt den «rettroende» teologis privilegium. Men for det annet vilde dette igjen med usvikelig sikkerhet snart medføre en reaksjon i den motsatte retning, hvorved den tenkende ungdom med samme styrke som i 80-aarene og enda i vaar studentertid med all sin forstanns kritikk og skarphet vilde vende sig imot disse paany religiøst sanksjonerte «sannheter» og for deres skyll opta den samme skarpe kamp mot kirke og kristendom som dengang. Calmeyergateteologene arbeider i virkeligheten sikkert og hurtig paa aa unnergrave sin egen posisjon, og jo grundigere de i tilfelle seirer, desto sikrere vil de om ikke saa lenge seire sig tildøde. Men det vil si, at vi om 10—20—30 aar maa begynne forfra med det apologetiske rydningsarbeide, som nu er ført saa bra frem.

Derfor skulde man minst av alt paa liberalt holl arbeide med paa yderligere aa befeste den tankeløse mangel paa forstaaelse av det intellektuelle behovs rett, som desverre allerede er stor nok. Men det er det jeg er redd Berggrav mot sin vilje kan komme til aa gjøre ved aa skrive slik som han har gjort i sin kritikk av Linderholm.

Man haaner ikke ustraffet «sannheten», selv ikke den «sannhet» som staar i anførselstegn. Ti hvor tidbunnet og tidsbegrenset en sannhet enn er, den har noget som gir den en evig verdi: den er et ekte og ærlig uttrykk for den evige higen mot sannheten, som er menneskeaandens adelsmerke.

Sigmund Mowinckel.

KORT SVAR.

Kjære sogneprest Bretteville Jensen.

Det er ikke rigtig, naar De mener at kunne fastslaa, at mine synspunkter med hensyn paa liberal theologi er bestemt ved hvad «andre», det vil i denne forbindelse sige dens modstandere har fortalt mig om den. Denne Deres udtalelse har oprigtig talt forbauset mig. Det dreier sig her ikke om spørgsmaal, hvor almindelig udrustede mennesker staar «viljeløst vimrende, ved ei hvorhen» og lytter efter hyrdetonerne fra de ofrskjellige leire.

Heller ikke er det rigtig, naar De mener, at jeg ikke kjender de forskjellige frembringelser fra liberal side hos os. Jeg kjender baade dette og jeg kjender noget til hvad der fra liberalt hold siges andetsteds. Jeg maa henlede Deres opmærksomhed paa, at jeg ikke med et ord har givet tilkjende, at jeg kun taler om norsk theologisk liberalisme. Og at jeg udtrykkelig har betonet de mange afskygninger i liberalisme. Navne har jeg ikke nævnt og vil jeg fremdeles ikke nævne. Fordi jeg tror det kan være skadelig at gjøre det.

Hvad jeg med mit stykke har villet var ikke et angreb. Paa ingen maade. For mig fortoner sagen sig saaledes, at der i den principielle frigjørelse fra ydre authoritet, som er det væsentlige ved liberalismen, skabes et nyt udgangspunkt, ud fra hvilket gamle værdier maa omvurderes og indsættes i nye tankeforbindelser og nye livsforbindelser. Med denne proces følger efter mit skjøn uvægerlig en fare. En fare for at miste hvad der bør beholdes. Og kanske ogsaa for at beholde hvad der bør fjernes. Hvis en saadan proces foreligger havde jeg tænkt mig, at det muligens kunde være af interesse at ogsaa mænd, der ikke er theologer af fag, gav et udtryk for sin mening, idet de kanske kunde se sagerne ud fra et andet synspunkt og derved bidrage noget til den nye orientering.

Deres svar viser mig, at der i mine bemærkninger ikke har foreligget nogetsomhelst, der fortjener overveielse fra de liberale theologers side. Som liberal theolog er De kommet til det resultat, at der hverken findes forskyvning eller fare paa de af mig nævnte punkter. Det skulde da være en vis hang til intellektualisme fremkaldt ved de stadige misforstaaelser fra modsat hold.

Naar dette, hr. sogneprest, er Deres rolige og vel overveiede mening vil jeg ikke optage nogen yderligere diskussion med Dem herom. Deres og min artikel faar da bli staaende side om side og virke ved det indhold af sandhed, der maatte være i hver af dem. Det er min personlige opfatning, at polemisk meningsudveksling i disse spørgsmaal ikke bidrager til klarlæggelse. Enhver faar her positivt fremlægge sit syn efter bedste evne og lade andre faa fremstille sit. Kun under forudsætning af vanskeligheders tilstedeværelse kan der diskuteres om vanskelighedernes løsning.

Der er bare et par biting i Deres brev jeg skal faa lov til at nævne.

De har lagt en af mig ikke tilsigtet vægt paa min lille bemærkning om Pontoppidans paaskepræken. Dens halvt spøgefulde karakter har jeg antydet ved det udtryk, at P. «falder i betragtninger». Der var over disse hans betragtninger noget friskt og levende som glædede mig da jeg læste dem og som ogsaa ofte har glædet mig senere. En saadan liden ikke udspekuleret og tilfældig bibemærkning kan kaste et lys over et menneskes hele tænkemaade overfor disse ting. Derfor nævnte jeg det. Ikke for at snakke om norske eller danske forkyndere. Heller ikke er der udtalt nogen dom over norsk forkyndelse ved min udtalelse om de paaskeprækener jeg har hørt. Deres antal er selvfølgelig meget begrænset.

Endelig har De tilføiet et spørgsmaalstegn efter «allestedsnærværelse», der hvor jeg taler om «troen paa Jesu fortsatte liv og allestedsnærværelse som person». Jeg er klar over, at jeg her — og ofte ellers — bruger udtryk, som De vel henfører til «det naivt personliges verden». Den nævnte sætning har sin tilknytning til det ord af Jesus: Hvor to eller tre er forsamlet i mit navn der er jeg midt iblandt dem. I hvilket forhold denne nærværelse staar til rummets begreb være det langt fra mig at kunne udrede. «I det naivt personliges verden» blir det imidlertid her lettest simpelthen at tænke sig ham tilstede. Og jeg skulde være tilbøielig til at tro, at denne anskuelsesform trods alt kommer det virkelige forhold nærmest saalænge vi selv lever indenfor rummets anskuelsesform.

Idet jeg slutter dette mit svar vil jeg igjen betone min principielle samhørighed med Dem og Deres gruppe.

Personlig sender jeg Dem en venlig hilsen.

Deres hengivne

Kristen Andersen.

LITTERATUR OG NOTISER.

Dyrendal av *Johan Bojer* (Gyldendal 311 sider).

Her er ingen teoretiske problemer. Det er en psykologisk forvikling, som nu igjen har fanget Bojers interesse, det barnløse ekteskaps virkning paa et frodig kvindesind. Bojer har en naturgave i sitt blikk for sjelelige eiendommeligheter, men denne evne er ikke blit saaledes kultiveret at den er ***sikker.*** Især trer dette frem, naar der av enkelthetene skal komponeres en utvikling, en skjebne. Ellers er der mer ro og mer natur i denne bok, baade i dens sprog og i dens innhold enn det var i de siste Bojer-romaner. Men noen stigning betegner den ikke, knapt nokk er den paa høide med Bojers tidligere produksjon. De store successer fra siste aar burde nu gi Bojer ro til aa gi oss det avklarede verk, som han endnu skylder dem som er gla i hans naturbegavelse.

Eivind Berggrav.

Vindholmens beskrivelse av *Gabriel Scott.* (H. Aschehoug & Co. 237 sider).

Det er et farlig motto Scott har satt foran i denne bok: „Den samme vind som før har blaast fra øst, blaaser nu fra vest". Det er nemlig aldeles paatagelig, at i forhold til Kilden, Jernbyrden og Enok Ruben betegner Vindholmen bare en vinddreining. Men vindens styrke, dens dramatiske effekt er gaat mange grader ned; nu pusler den bare smaakoselig om hushjørnet.

Hadde ikke Vindholmen hat sine store forløpere, vilde den blit retfærdigere bedømt. Nu synes vi trods dens pudsigheter, dens rørende trekk og dens fornøielige sprog, at ***helheten*** er en skuffelse.

E .B.

Ditte Menneskebarn. Av *Martin Andersen Nexø.* II. Lillemor. III. Syndefaldet. (Kjøbenhavn, H. Aschehoug; henholdsvis 170 og 229 sider.)

Leser man denne bok efter en del anden julelitteratur, faar man et sterkt inntrykk av forskjellen paa forfatteri og digtning. Ditte er et digterverk. Aldri et øieblikk stikker forfatteren frem foran fortellingen. Aldri reflekterer han og viser oss med pekefinger hvad vi skal mene, aldri henfalder han, i betagelse over sine ord og skildringer, til overflødige utmalinger. Ditte og hendes omgivelser lever uten forstyrrelse av noen forfatter. Der er noe nyfødt, duggfriskt over hele skildringen. Ogsaa dens krasse punkter har dette skjær av umiddelbarhet, saa de aldri virker ekkelt. Ditte-skikkelsen er betagende, erobrende. Den gjør ens sind rikere og mykere. Ikke minst i samlivet mellem hende og pleie-

faren har nordisk litteratur her faatt et billede av enestaaende realistisk ynde og varme. *E. B.*

Hans familie. Av *Ernest Poole.* Oversat av Anna Urbye. (H. Aschehoug & Co., Kr.a. 306 s.

Jeg grep denne bok fordi den er amerikansk, skrevet under krigen, men før Amerikas inntreden. Det vi før har faat bragt over av ny amerikansk skjønlitteratur har alltid hat preg av nybyggerlandet, den rivende utvikling. Titelen paa Ernest Pooles bok viste til det moderne amerikanske *hjem.* — Romanen er da heller ikke overdrevent dramatisk, heller en liten smule langtrukken. Dens forfatter er socialt godt orientert, og hans hovedinteresse er kvindetyper i det moderne samfund. I familjen er der tre døtre, den ene gaar op i barna og huset, den anden i koketteri og mannsbytte, den tredje i storstilet filantropisk virksomhet. De er ganske godt skildret, men man merker for sterkt at forfatteren lager dem efter en uttenkt skablon. Det som interesserte mig mest var aa se livet og verden en stund fra amerikansk hjem-synspunkt. I grunden tar det sig ikke stort anderledes ut derfra enn fra storbyens synspunkt i det hele. Forskjellene i verden utviskes mer og mer. Mest amerikansk er filantropdatteren. Har Amerika saa store ideele krefter i behold som det antydes i hendes skikkelse? Vil der fra det private liv, fra hjemmene, komme ny kraft ogsaa til idealer som Wilsons, eller blir republikaner-kapitalistene og krigstanken ogsaa seirherre i den „nye“ verden? *E. B.*

Nathanael Beskows prekener for 1920

skal utkomme heftevis eftersom han holder dem. Uten aa kjenne særskilt denne serie, kan enhver som er blitt gla i Beskows tidligere prekener, anbefales et abonnement. Forlaget er hans egen sociale anstalt i Stockholm, Birkegården (Karlbergsvägen 86 B, IV) og prisen for det hele blir kr. 12.00.

E. B.

Et kirkelig-kulturelt storverk.

Norges prestegjeld. Samlet og utgit av I. F. Sandberg. I. Kristiania Stift (431 sider, kr. 10.—). II. Hamar bispedømme (258 s.) Forlag: E. Sem, Fredrikshald.

Den som titter i en av disse bøker og slaar op ett eller et par kald hvor han er kjent, vil ikke faa det rette inntrykk av hvad Sandbergs foretagende betyr. Over de enkelte kald vil man ofte ærgre sig! Der er alltid ett eller annet som man synes er skjevt bedømt, noe er uteglemt, — og man aner bak fremstillingen ikke sjelden presten paa stedet med hans sympatier og antipatier.

Først naar man gir sig til aa lese *fortløpende,* begynder de store linjer i dette verk aa demre for en. Kaldenes intekter og prestegaardenes skrøpeligheter springer man selvsagt forbi ved en slik lesning. Det er de ordnede oplysninger for hver bygd om kirkelige og sociale forhold som interesserer. Eftersom sogn efter sogn gaar forbi ens blikk, forskjell og likheter, eiendommeligheter og fellestrekk ruller sig op, faar man plutse-

lig øie paa hvad det er man har for sig: *det første aandelige kart over hele Norge.* — Jeg vil ikke paastaa at det behøver aa gaa alle som mig, jeg forteller bare at da jeg først tok fatt fra dette synspunkt da blev jeg sittende langt utover natten. Jeg skal siden skrive om de inntryk som lesningen gav. Her vil jeg bare feste verkets banebrytende rolle. Res. kap. Sandberg har faat konsul E. Sem og hans forlag med sig paa vovestykke som ikke bare prester, men den hele kirke kan være stolt av at de nu har vist de klarer!

I detaljene har jeg adskillig som kunde ønskes anderledes. Oplysningene om lønninger, om prestegaard, bortforpaktning o. s. v. optar en uforholdsmessig plass naar en tenker paa at de så uhyre snart blir foreldet og at en ved alle vakanser faar dem bedre i de kirkelige blade. Jeg vilde raa til ialfall aa innskrenke dem til et minimum og fremstille dem i telegramstil.

Presterne har ikke vert aa formaa til besvarelser helt i skemaets ramme. Derfor er oplysningene blit ujevne. Værst er det at de tre ubestemte rubrikker: *Oversigt. Anmerkninger* og *Personlige bemerkninger* tildels gaar ganske over i hverandre og ogsaa over i de specielle svar. Jeg skjønner ikke rettere enn at spørreskemaet her har gjort en feil.

Min hovedanke er imidlertid at alle besvarelser, undtagen én i Hamar stift, er anonyme. Derved er deres videnskabelige værd i høi grad redusert. Utgiveren antyder at han selv tar ansvaret for dem. Men hvad hjelper det? Han sier at der er sendt ut spørrelister til flere end prester i hver bygd. Men er de kommet tilbake, er de benyttet? Principalt mener jeg at hver beskrivelse burde været *navngit*, og at eventuelle tilføielser fra andre kilder var markert som tilføielser. Vil man ikke dette, saa bør det ved hver bygd angis hvor mange innberetninger der er bygget paa i utarbeidelsen. Nu gaar man aldeles i blinde. Ikke sjelden irriteres man ved et innskutt: *„jeg* synes“, „efter *mitt* skjøn“ o. l. — hvem er disse „jeg“? Den som kjender endel prester og presteegenheter vil mange steder kjende dem paa stilen og paa kjepphestene. Netop i slike tilfeller føler man sig paa sikker grunn, for man vet hvad man har at holde sig til. Dette skulde overalt legges i dagen.

Naar verket trods denne betydelige innvending likevel forekommer mig vellykket, da er det fordi de hundreder av kalds innberetninger dog alt i alt er fremstillet ut fra samme psyke: *prestens.* Hvordan tar det sig ut for presten? Dermed har vi omtrent de forutsettninger som ligger til grunn. Og det er ikke de daarligste eller minst interessante, selv om prestens øie hverken er bondens eller videnskapsmannens eller Vor Herres øie.

Og ingen ting maa overskygge vor glede over at dette arbeide blir gjort. Det er ikke nødvendig aa appellere til plikten for aa vinne støtte til foretagendet. Vi som lever maa faa en øieblikkelig berikelse, naa en større sikkerhet i bedømmelsen av den aandelig-kirkelige situasjon, og fremtiden faar et historisk dokument som vor tid beholder æren av aa ha fremskaffet.

Eivind Berggrav.

I Aand og Sandhed. Av *Oscar Geismar.* (H. Aschehoug & Co.) Kjøbenhavn.

Den danske kristenverden har hat den lykke at eie en række mænd i sin midte som har magtet at utmeisle kristelig livsindhold i en form som litterært set staar paa høide med det besste. Oscar Geismar hører med til disse mænd. Han kan forme sine ord. Han kan ogsaa støpe tanker i dem.

Hans sisste bok er en samling betragtninger. De har ikke vor opbyggelige litteraturs velfriserte avrundethet. Det brænder i dem. Derfor kjeder de aldrig. Der er i dem noget av den knitrende uro, den troens friske kampglæde som Johannes Johnson saa ofte fanget os med. Boken er skrevet av en mand i kampstilling. Der falder skarpe hugg. Men altid lyser det bak linjerne av en sterk vilje til at gi de kristelige værdier aktualitet i nutidsmenneskers sind. Til enkelte av de mange som søker sikker holdning mellem dagens kor av ropendc røster, maa denne bok kunne bære svar; ti den er sprunget ut av et sind som staar aapent mot livet, men som dog har den sikre forankring i evighetens verden.

Den er nedtegnet av en mand som har magtet at være menneske selv i prestedragten.

Erling Tobiassen.

Ranka Paus. Av *Kitty Lossius.* (Helge Erichsen & Co.).

Boken er bygget over et religiøst motiv. Den handler om to menneskers kamp for at naa frem til tro. Den tegner ikke bare presten Herlof Dues virke i den norske bygd. Den har tillike skildringer derutefra, der missionsstationerne er reist.

For nogen aar tilbake vilde i og med dette motivvalg sukcessen allerede være git i visse kredser. Men det religiøse indslag i vor litteratur er nu blit saa sterkt at en boks religiøse tone ikke er grund nok til at fæste sprogets gode adjektiver ved den.

„Ranka Paus“ er forfatterindens første bok; men boken har mindre av debutarbeidets vanlige svakheter. Boken gir snarere indtryk av litterær øvelse. Kompositionen er sikker, verket er fast tømret. Men man merker kapitlerne . . . Særlig bokens første halvdel er veløvet skriveri, har den litterære opskrifts vanlige tilsætning. Men som stoffet faar folde sig ut, blir det mere varme over skildringen, kapitelrammen sprænges og det tar til at bølge av liv mellem linjerne. Striden avtvinger interesse, men den griper ikke. Dertil gaar bokens psykologi altfor meget paa overflaten, og presten Due er altfor uklart tegnet. Ranka Paus derimot husker man. Hun er skildret slik at skildringen har livets troværdighet over sig. Hendes sind er intenst nok til at føre striden frem saa den ender med en realiteternes himmel som spændes over hendes liv.

Skildringen av denne kvinde varsler fremtid for forfatterinden. Forsøket med presten Herlof Due gjør det endnu uklart hvor meget det kan bli til.

Erling Tobiassen.

Hvor langt rekker det lutherske Norden?

I svensk „Församlingsbladet“ staar et gripende brev fra Estland, undertegnet av en prest derborte, Rolf *Luther* i Kusal. Brevet kom til redaksjonen paa tysk, men i spissen stod paa svensk: *„Din systers barn hälsa dig“* (2 Johs. 1, 13). Det var Sveriges konge som i 1561 gjenoprettet det ødelagte Estland. Den svenske kirke er mor til Estlands; Johannes Rudbeckius var dens biskop, Gustav Adolf dens største navn. I slutten av 1919 holdt Estlands prester møte, hvor Sverige var innbutt til aa la sig representere. Presten i Kusal forteller at da de svenske utsendinger traatte inn i salen, gikk der gjennem forsamlingen en umiddelbar følelse: „med disse mennesker hører vi sammen; de er kjød av vort kjød og blod av vort blod. Vi forstaar hverandre uten mange ord. Ti de som vi idag for første gang ser for vort ansikt, de er vor søsters barn.“

Estlands kirke har ialt 135 menigheter med tilsammen 920 000 lemmer, aldeles overveiende *ester*. (Bare 30 tusen tsjekere, 20 tusen letter, 8 tusen svensker). Femteparten av menigheterne er fortiden uten prester. En hel rekke av dem led martyrdøden under bolsjevikerne. I Werro provsti er av 14 embeder bare de 5 betjent for tiden.

Kan vi nordmenn og dansker lese disse oplysninger og forbli likegyldige? Under det nordiske kirkemøte isommer i Danmark blev det baaret frem hilsen fra Estland. „Estland rekker sine arme ut efter oss.“ Ved de nordiske møter besluttet man da aa gi adgang for representanter deroverfra, paa det vilkaar at de talte og forstod et nordisk sprog. Dette skulde de saa langt fra være uvillig til, meddeltes det, at de endog tenkte paa aa gjøre nordisk sprog (svensk?) til et fag ved deres presteutdannelse.

Det er ikke bare Sverige som har historiske baand til Estland. Kirkelig har vel endog danskene prioriteten. Det var i Estland himlen gav dem Dannebrog! Vor norske Olav den hellige vokste op hos den estniske bonde Reas, forteller Snorre. Mens Sigurd fòr til Jorsal, forsøkte kong Øistein aa kristne i Estland. Og da Kristkirken i Nidaros vandt ry, kom der flokkevis av ester paa pilgrimsferd dit. Nidaros var ogsaa esternes hellige by.

Men alt dette har mest affektionsværdi. Praktisk stiller spørsmaalet sig slik: har den nordiske lutherdom en *opgave* i aa støtte de evangeliske menigheter i Estland nu i dette øieblik og hvordan kan dette gjøres? *E. B.*

Norge-heftet av 'Die Eiche'.

Siegmund-Schulze fortsetter utrettelig sitt arbeide for aa fremme forstaaelsen mellem folkene, og da naturligvis i første rekke mellem hans fedreland Tyskland og dets nærmere og fjernere naboer. Gid alle land hadde tidsskrifter eller andre organer hvorigjennem den forstaaelsens aand som bærer „Die Eiche“ kunde finne uttrykk. Da vilde mange av de motsetninger som nu sliter folkesjelene istykker kunne utjevnes. Forhaapentlig kommer det efterhvert. England

har allerede i nogen tid hat baade politiske og religiøse tidsskrifter som har søkt den samme formidling og flere vokser frem for hvert aar.

Næstsiste hefte av „Die Eiche“ var viet Sverige og dette siste (7de aarg. nr. 4) er viet Norge (dessuten en artikkel om det kirkelige verdensforbunds møte i „Oud Wassenaer“ i Holland).

Siegmund-Schulze har overveiet de to veier han kunde gaa for aa faa et billede av norsk kirkeliv: enten aa la representanter for de forskjellige retninger, ritualistiske og sekteriske, ortodokse og frireligiøse gi sine bidrag eller aa la noen faa menn som inntar en formidlende holdning gi et helhetsbillede. Han har valgt den siste fordi „det betydningsfulle i de norske kirkeforhold netop ligger deri at motsetningene synes forbundet til en høiere enhet“.

Jeg kan ikke si annet enn at jeg ofte savner denne „høiere enhet“ hvori de forskjellige motsetninger gaar op, for den statskirkelige organisasjon er i det høieste et surrogat for denne enhet. Men ved nærmere eftertanke — særlig efter at jeg netop er kommet hjem fra et litet internasjonalt møte — er jeg tilbøielig til aa gi ham rett. Det er visselig større brobyggingsmuligheter der hvor motsetningerne finnes *innenfor* en og samme enhet, selv om denne bare er en noksaa utvortes organisasjon, enn naar retningene har trukket sig inn i sine egne befestede borge.

Han har derfor ogsaa gjort rett i aa følge den siste av de to veier, ellers vilde ogsaa billedet blitt altfor mosaikartet.

Stiftsprovst *Gleditsch* skriver først en klar og knapp fremstilling av „den norske kirkes egenart“. Det er jo en overmaate vanskelig opgave, men det forekommer mig at den er løst likefrem fortreffelig.

De to følgende artikler er: „Deutsch-norwegische kirkliche Beziehungen“ av prof. Michelet og „Die Theologie Norwegens“ av docent Friedrichsen. Jeg savner jo sakkundskap til aa kunne uttale mig om den siste artikkel, men jeg har med glede merket mig at det er lyktes Friedrichsen aa omtale de teologiske motsetninger med ro og sindighet. Vilde det likevel ikke været riktig aa omtale ogsaa de to av menighetsfakultetets lærere som ikke har været knyttet til universitetet?

Prof. Michelets artikkel er en aapenhjertet og velgjørende fordomsfri fremstilling, men det ligger i sakens natur at den i noksaa stor utstrekning maa komme til aa dekke Friedrichsens artikkel.

I denne forbindelse maa jeg nevne den eneste innvending jeg har overfor heftet. Det vilde været godt om det hadde hat et bidrag særskilt om vor *lægmannskirkelighet*. Baade Gleditsch og Michelet er inne paa den, men den første kan efter omfanget av det emne han skriver om bare vie den en forholdsvis liten plass, og den siste er bundet av at det er de *tysk*-norske forbindelser som han har aa behandle. Forhaapentlig hadde det været mulig aa finne en bidragsyder „paa den annen side av grensen“ som kunde ha fremstillet denne ganske vesentlige side av norsk kirkeliv noe fyldigere.

Det er jo imidlertid forklarlig at Siegmund-Schulze ønsket en særskilt artikkel om tysk-norske

kirkeforbindelser, men da disse saa sterkt dekkes av de teologiske vilde en artikkel som jeg her har antydet allikevel ikke ha gjort heftet mindre værdifullt for tyske lesere.

Heftets siste Norges-artikkel er Berggravs om „Kampen om freden innenfor Norges kirke 1914-1919". Den er interessant sammenstllling av de vigtigste kjendsgjerninger som uttrykker det norske kirkefolks stilling til krig og fred i disse fem aar, og ganske særlig vel avpasset for den tyske lesekreds, som vanskelig vilde kunne faa en bedre veiledning til forstaaelse av Norges holdning under og efter krigen.

Vi har i Norge all grunn til aa være Siegmund-Schulze taknemmelig for dette tiltak og ønske at han maa ha det samme held med sig naar han søker aa bringe ogsaa andre lands religiøse liv til aa bli forstaat av hans landsmenn.

O. F. Olden.

Psykisk forskning.

Jeg hører til de mange som har læst dr. Wereides bok: „Psykiske fænomener" med den største interesse. Særlig interessant synes jeg første del av boken var, hvor forfatteren refererer dr. Crawfords eksperimenter. Men mot bokens anden del har jeg en meget avgjørende indvending at gjøre. Jeg kan ikke frigjøre mig fra det indtryk at docent Wereide *har trukket konsekvenser av den psykiske forsknings resultater som er videnskapelig daarlig begrundet, og endnu mer beklagelsesværdig er det, at han har gjort dette overfor den store usakkyndige offentlighet.* Det forbauser mig ogsaa at hr. *Olaf Devik* ikke har kriticeret dr. Wereides energiske forsøk paa at hævde den spiritistiske forklaring av fænomenerne som den videnskapelig sandsynlige. Dr. Wereide har i sin bok gaat saa langt som til at si: „Hvis altsaa videnskapen skal bruke den samme logik paa dette omraade som overalt ellers, saa blir den nødt til at slutte, at i de mest fuldkomne tilfælder, likegyldig om disse er aldrig saa faa, er de optrædende intelligenser det de selv paastaar." Ganske visst indrømmer dr. Wereide at spiritismen endnu ikke er helt videnskapelig underbygget. Men han sier: „Imidlertid er det meget mulig at spiritismen en gang — maaske snarere end man tror — kan bli saa godt underbygget av den psykiske forsknings resultater at den antar formen av en videnskapelig begrundet lære."

Efter disse og lignende uttalelser maa den usakkyndige læser faa det indtryk, at spiritismens videnskapelige underbygning snart er en fuldbragt kjendsgjerning. Og det saa meget mer som uttalelserne kommer fra en mand, som selv er videnskapsmand og lærer ved vort universitet.

Overfor disse uttalelser kan det kanske være av betydning at faa høre, hvad en mand som dr. *Schrenck-Notzing* sier om den sptritistiske forklaring av de psykiske fænomener. Det har saa meget større værd at høre hans uttalelse, som han i hele 25 aar har beskjæftiget sig med de mediumistiske fænomener, ikke bare gjennem studium av næsten alle de verker som er skrevet om dem, men ogsaa gjennem egne eksperimenter med flere av de mest kjendte medier. —

I sit berømte verk: „Materialisationsphänomene" (hvorfra dr. Wereide har hentet sine billeder av materialisationer) sier han i avsnittet: „Kjendsgjerninger og hypoteser" bl. a. følgende (efterat han har refereret forskjellige forskeres arbeider):

„Som man kan se av denne sammenstilling, saa er *alle forskere* [1] som i den nyere tid har beskjæftiget sig specielt med den fysikalske mediumismes fænomener tilbøielig til at *avslaa den spiritistiske teori* til gunst for *den psykodynamiske opfatning og en ren iagttagende holdning.*" Derefter nævnes navnene paa alle disse forskere: Morselli, Botazzi, Foa, Richet, Ochorowicz, Kotik, Ostwald, Flournoy, de Vesme, de Rochas og Maxwell. Til denne anskuelse helder ogsaa Schrenck-Notzing, og han sier at spiritismens aandehypotese ikke alene ikke forklarer den mindste detalj i disse processer, men den vanskeliggjør og hemmer den videnskapelige undersøkelse paa enhver maate.

Jeg vet ikke om dr. Wereides erfaringer paa disse omraader kommer op paa høide med de nævnte forskeres, skjønt jeg har grund til at betvile det. Ihvertfald er det, naar saken staar saaledes, utillatelig at dr. Wereiede har sat spiritismen under videnskapelig etikette, selv om han kun uttaler en sandsynlighetsdom. Hans bok, som trods alt er læseværdig, har allerede hat sine uheldige virkninger utover landet. Mennesker som ikke har betingelser for at bedømme fænomenerne begynder at holde seancer og finder sine medier. Og naar det er en kjendsgjerning, at der virkelig eksisterer psykofysiske kræfter, da maa der gaas frem med den yderste grad av forsigtighet. Dr. Wereides bok er fremfor alt ikke forsigtig. — Hertil kommer, at skulde det vise sig at aandehypotesen er videnskapelig uholdbar og dermed altsaa ogsaa bevíset for sjælens udødelighet, saa vil hele den spiritistiske bevægelse bare komme til at skade den sunde idealismes jevne vekst.

Derfor: la os vente med vor dom. Det som det nu gjælder for forskningen, det er at *samle* kjendsgjerningerne, saa faar forklaringen komme naar tiden er moden til det.

Meraker, 20/2 1920.

Einar Edwin,
res. pap.

[1] Uthævet av Schr. Notzing.